

KBT 91.9

Tərtibçi : Nazxanım Cəfərova

İxtisas redaktoru : Yeganə Əhmədova
Əməkdar mədəniyyət işçisi

Redaktorlar : Pərvanə Qasımova
Nailə Əsgərova

Kompyuter tərtibatı : Səfurə Nəcəfova

Əhməd bəy Ağaoğlu

Biblioqrafiya

“Əhməd bəy Ağaoğlu” : biblioqrafik göstərici /tərt.ed.: N.Cəfərova; ixtisas redaktoru və buraxılışa məsul Y.Əhmədova; redaktorlar Pərvanə Qasımova ; Nailə Əsgərova ; operator S.Nəcəfova; S.Vurğun adına Sumqayıt şəhər Mərkəzi Kitabxanası. – Sumqayıt, 2019. – 72 s.

Sumqayıt şəhər S. Vurğun adına Mərkəzi kitabxana görkəmli hüquqşünas və şərqşünas alim Əhməd bəy Ağaoğlunun anadan olmasının 150 illik yubileyi münasibətilə “Əhməd bəy Ağaoğlu” adlı biblioqrafik göstərici tərtib etmişdir.

Göstəricidə böyük sənətkarın həyat və yaradıcılığı haqqında məlumatlar, həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri, görkəmli şəxslərin onun haqqında söylədiyi fikirlər öz əksini tapmışdır.

Vəsait geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Tərtibçidən

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2019-cu il 10 aprel tarixli Sərəncamına əsasən bu il görkəmli publisist və tənqidçi, tanınmış hüquqşünas və şərqşünas alim Əhməd bəy Ağaoğlunun anadan olmasının 150 illik yubileyi qeyd edilir.

Yubiley münasibətilə S.Vurğun adına Mərkəzi Kitabxana tərəfindən “Əhməd bəy Ağaoğlu” adlı biblioqrafik göstərici tərtib olunmuşdur.

Mərkəzi Kitabxana tərəfindən oxuculara təqdim olunan Əhməd bəy Ağaoğlu adlı biblioqrafik göstərici tanınmış hüquqşünas və şərqşünas alimin həyat və yaradıcılığına dair çap olunan materialların 1959-cu ildən 2020-ci ilədək olan dövrünü əhatə edir.

Göstəricidə Əhməd bəy Ağaoğlunun həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri, müdrik fikirləri, görkəmli şəxsiyyətlərin Ağaoğlu haqqında fikirləri, görkəmli mütəfəkkirin kitabları və dövrü mətbuatda çap olunmuş əsərləri, haqqında kitablar, monoqrafiyalar, avtoreferatlar, dissertasiyalar, dövrü mətbuatda çap olunan məqalələr toplanmışdır.

Vəsaitdə ədəbiyyat bölmələr daxilində xronoloji qayda ilə verilmişdir. Biblioqrafik vəsait mütəxəssislər, tədqiqatçılar, tələbələr və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2019-cu ildə Azərbaycan ictimai fikrinin böyük nümayəndələrindən biri, görkəmli publisist və tənqidçi, tanınmış hüquqşünas və şərqşünas alim Əhməd bəy Ağaoğlunun (Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu Ağayevin) anadan olmasının 150 illiyi tamam olur.

Əhməd bəy Ağaoğlu ötən əsrin əvvəllərindən etibarən Azərbaycanda və onun hüdudlarından kənarında cərəyan edən mürəkkəb ictimai-siyasi proseslərdə fəal iştirak etmiş və milli oyanış hərəkatının daim ön sıralarında dayanan vətənpərvər şəxsiyyət, eyni zamanda, müsəlman Şərqində müasirləşmə siyasətinin ardıcıl tərəfdarı kimi tanınmışdır. Ümumxalq mənafeyinin qorunması naminə çoxşaxəli, gərgin və məhsuldar fəaliyyəti ərzində o, parlaq bədii-publisistik və dolğun elmi-nəzəri irs yaratmış, Azərbaycanın ədəbi-mədəni və sosial-fəlsəfi fikir xəzinəsinin yeni ideya və konsepsiyalarla daha da zənginləşməsində diqqətəlayiq xidmətlər göstərmişdir. Əhməd bəy Ağaoğlunun ictimai problemləri mənəvi-əxlaqi aspektdə işıqlandıran, cəmiyyəti tərəqqiyə doğru yönəlməyə və qabaqcıl dünya mədəniyyətindən bəhrələnməklə yeniləşməyə çağıran geniş mövzu dairəsinə malik dərin məzmunlu əsərləri Azərbaycan maarifçiliyinə mühüm töhfədir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Azərbaycan ictimai fikri tarixində dərin iz qoymuş mütəfəkkir Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyinin qeyd olunmasını təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram.

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi ilə birlikdə görkəmli ictimai xadim Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 10 aprel 2019-cu il.

Əhməd bəy Ağaoğlu

Əhməd bəy Ağaoğlu (1869-1939) XIX əsrin sonu-XX yüzilliyin əvvəllərində təkcə övladı olduğu Azərbaycan xalqının deyil, bütün türk-islam dünyasının ədəbi-mədəni və ictimai-siyasi fikir tarixində diqqətəlayiq yer tutan görkəmli şəxsiyyətlərdən biridir. O, indiyə qədər milli tarix və mədəniyyətimizdə həqiqi qiymətini ala bilməyən, böyük türk dünyası, ilk növbədə isə, Azərbaycan və Türkiyə üçün gördüyü cəhanşümül işlər, qoyub getdiyi zəngin siyasi, nəzəri və elmi irs hələ də yetərinəcə öyrənilməyən fikir nəhənglərindən, türk xalqlarının yetirdiyi son ensiklopedistlərindən biridir.

Kimdir Əhməd bəy Ağaoğlu?

Müasir türk alimi Fəxrəddin Gülsevən : “O, heysiyyətli və möhtəşəm bir mütəfəkkirdir, mərd və cəsur mübarizə adamı, professor və maarifçi, usta qəzetçi-yazar, dürüst siyasətçidir. Hürriyyət və demokratiya aşiqi bir insan, milliyyətçi və inqilabçı ziyalı, inanılmış və vəfalı dost, yaxşı ailə başçısı, şəfqətli atadır. Deyə bilərik ki, o, insanlığın bütün üstün cəhətlərini və məziyyətlərini öz simasında toplamış böyük insan, heykəlləşmiş şəxsiyyətdir”.

Görkəmli türk yazıçısı Peyami Səfa : “Ağaoğlu türk və yazar olaraq yüz illərlə içimizdə yanan milliyyət şüurunu oyandırmaq üçün səsi gəldikcə bağırdı. İnsan olaraq Ağaoğlu təmizliyin və hürriyyətin bir-birindən ayrılmadığı vicdanının təlqinlərinə görə fəzilətli və hür insanlar ölkəsinin arxasınca qanadlandı”.

Tanınmış türk romançısı Şükufə Nihal : “O, insanlığın az rastlaşdığı zənginliklərdən idi. Alimdi, çalışqandı, mübarizdi, zəki idi, faydalı idi. Lakin mən bunların heç birinin üzərində durmuram. Ağaoğlunun əsl qiymət verdiyim tərəfi xarakterinin möhtəşəmliyi idi. O, insan idi, bütöv insan idi!”.

Bu sözlərə mütləq onu da əlavə etmək lazımdır ki, Əhməd bəy Ağaoğlunun əqidə dostu və ilk bioqrafı Yusif Akçura islam birliyi və türkçülüyn cərəyanı kimi meydana gəlməsi, yayılması və inkişafında azərbaycanlı mütəfəkkirin adını Cəmaləddin Əfqani və Ziya Göyalpın adları ilə adı ilə bir sırada çəkirdi.

Sovet dövründə millətçi və mürtəcə burjuva ideoloqu kimi qələmə verilən Əhməd bəy Ağaoğlunun əqidə dostu və ilk bioqrafı Yusif Akçura islam birliyi və türkçülüynün ideya cərəyanı kimi meydana gəlməsi, yayılması və inkişafında azərbaycanlı mütəfəkkirin adını Cəmaləddin Əfqani və Ziya Göyalpın adları ilə adı bir sırada çəkirdi.

Beləliklə, kimdir Əhməd bəy Ağaoğlu?

Əhməd bəy Ağaoğlu (1909-cu ildə İstanbula mühacirət edənə qədər bütün mənbələrdə Əhməd bəy Ağaoğlu-V.Q.) 1869-cu ildə Qarabağda, Şuşada doğulmuşdu. Babası Mirzə İbrahim dövrünün ünlü ilahiyat alimlərindən sayılır, Azərbaycan türkcəsi və farsca şeirlərin müəllifi kimi tanınırdı. Eyni zamanda müasirləri arasında mahir xəttat kimi ad qazanmışdı. Əhməd bəyin atası Mirzə Həsən və əmisi Mirzə Məhəmməd Şərq təhsili almışdılar. Hər ikisi də doğma ana dilindən başqa fars və ərəb dillərinə yiyələnmişdilər, ruscaya müəyyən bələdlikləri vardı, ilahiyatla yanaşı dünyəvi elmlərlə yaxından maraqlanırdılar.

Əhməd bəy Ağayev Şuşadakı rus gimnaziyasında oxumağa başlayanda burada cəmisi dörd nəfər türk-azərbaycanlı şagird təhsil alırdı. O, beşinci oldu.

1887-ci ildə Şuşa gimnaziyasını uğurla başa vuran Əhməd bəy Ağayev Peterburqa gedib təhsilini Texnologiya İnstitutunda davam etdirmək qərarına gəlir. İlk imtahanlardan uğurla çıxır, lakin gənclik xəyallarının şəhəri olan Peterburqa yollanmaq fikrinə düşür. Maddi imkanlarının məhdudluğu, heç bir yerdən yardım ala bilməməsi də onu cəsarətli fikirlərindən daşındıra bilmir.

Atasının göndərdiyi 150 manat pulun 90 manatını borclara verərək, qalan cüzi məbləğlə Fransa paytaxtına yola düşür.

Parisdə keçirdiyi illər onun mənəvi-intellektual inkişafında mühüm mərhələ təşkil etməkdədir. Altı ay davam edən gərgin fransız dili məşğələlərindən sonra Əhməd bəy 1888-ci ildə Sorbonna universiteti yanındakı Paris Hüquq Məktəbinin tələbəsi olur. Eyni zamanda Praktik Ali Tədqiqatlar Məktəbində sonralar müəllimi və dostuna çevrilən "Avesta"nın məşhur tədqiqatçısı C.Darmstaterin, Şərq Dilləri Məktəbində isə Şəfer və Barbiye de Meynarın ərəb, fars və türk dillərinə dair mühazirələrini dinləyir, Şərq və islam tarixi ilə məşğul olur.

Əhməd bəy Parisdə türk inqilabi gəncliyinin nümayəndələri- Sultan İkinci Əbdülhəmidin əleyhdarları ilə yaxınlaşır, "İttihad və Tərəqqi" partiyasının gələcək liderləri ilə tanış olur. Fransa paytaxtında türk və fransız dillərində "Məşrutıyyət" qəzetini nəşr edən Əhməd Rza bəy, göz həkimi doktor esat paşa və b."gənc türklər" onun yaxın dostlarına və məsləkdaşlarına çevrilirlər.

1890-cı ildən başlayaraq Parisin "La Nouvelle Revue", "La Revue bleue politique et litteraire", "Journal des debats" kimi nüfuzlu nəşrlərində Əhməd bəy Ağaoğlunun İran və Azərbaycan haqqında, bu regionda yaşayan xalqların tarixi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti və s. barəsində silsilə məqalələri çap olunur. Onun Qafqaz canişinliyinin mərkəzi Tiflisdə rus dilində çap olunan "Kafkaz" qəzeti və Bakıdakı "Kaspi" ilə sıx əməkdaşlığı da eyni dövrə -90 cı illərin əvvəllərinə təsadüf edir.

Altı ilə yaxın davam edən Paris həyatından sonra Əhməd bəy Ağaoğlu 1894-cü ilin əvvəllərində atasının ölüm xəbərini alır və İstanbul üzərindən vətənə qayıdır. Osmanlı paytaxtında olduğu günlərdə o, dövrün maarif naziri Münif Əfəndiyə və bir sıra tanınmış türk ziyalılarna təqdim edilir, birgə səylərlə görülməsi vacib olan işlər barəsində onlarla fikir mübadiləsi aparır, gələcək işlər üçün planlar cızır.

İstanbulda qalıb yaşaması və işləməsi ilə bağlı müəyyən təkliflər almasına baxmayaraq Əhməd bəy Ağaoğlu vətənə dönməyi daha üstün tutur.

Çünki burada onun altı illik Paris həyatı dövründə əldə etdiyi bilik və təcrübəyə böyük ehtiyac vardı ...

Paris və İstanbul kimi dünya miqyaslı paytaxtlardan sonra o, ömrünün üç ilini zəngin mədəni-tarixi ənənələrinə baxmayaraq tipik əyalət şəhəri olan Şuşada keçirir. Hər vasitə ilə həmvətənlərini, həmyerlilərini bir araya gətirməyə, onların milli şüurunun, vətəndaşlıq və vətənpərvərlik duyğularını canlandırmağa çalışır. Qərbin mütərəqqi ideyalarını Azərbaycan gerçəkliyinə tətbiq etməyə can atır və gördüyü işlərin müqabilində "Firəng Əhməd" ləqəbini qazanır.

Böyük planlarla yaşayan Ə.Ağaoğlu Şuşa mühiti ilə məhdudlaşa bilməzdi. O, daha geniş fəaliyyət sahəsi arayırdı.

Belə bir sahə mətbuat ola bilərdi. XIX yüzillikdə Bakıda çap olunan ilk və sonuncu mətbu orqanın – “Əkinçi” qəzetinin nəşri təxminən iyirmi il əvvəl dayandırılmışdı. Bu tarixdən sonra Azərbaycan ziyalıların ciddi milli mətbuat yaratmaq təşəbbüsləri heç bir səmərə verməmişdi. Əhməd bəy Ağaoğlu da özünü bu sahədə sınamaq, Bakıya köçüb ana dilində qəzet çıxarmaq istəyirdi. “Məşriq” adlanacaq yeni qəzet Rusiya imperiyasının türk-müsəlman xalqlarının problemlərini diqqət mərkəzində saxlayacaqdı.

1897-ci ildə Bakıya köçən Ə.Ağaoğlu Ə.Topçubaşovla birlikdə “Kaspi”nin faktiki redaktor və əsas müəlliflərindən biri kimi fəaliyyət göstərir, eyni zamanda Bakı Ali Ticarət Məktəbində fransız dili fənnini tədris edirdi. 1901-1903-cü illər arasında qəzetin demək olar ki, hər sayında onun bir-birindən aktual, maraqlı, düşündürücü, həm də əksər hallarda ictimai fikri hərəkətə gətirən, oxucuları laqeyd buraxmayan məqalələri çap olunurdu.

Yaradıcılığında geniş elmi erudisiyanı, zəngin tarixi bilikləri və jurnalist məharətini bacarıqla birləşdirən Ə.Ağaoğlu bu dövrdə islam birliyi və müsəlman xalqların ictimai tərəqqisi ideyasının qızğın tərəfdarlarından biri kimi çıxış edirdi.

1904-cü ildə “Kaspi” mətbəəsində onun “İslam və Axund” adlı sərt polemik ruhda yazılmış kitabçası çap olunmuşdu.

Ə.Ağaoğlu “Kaspi” də nədən yazırdı? Yəqin ki, “Nədən yazmırdı?”-sualına cavab vermək daha asan olardı. Təbii ki, ilk yerdə doğma xalqın vəziyyəti, türk-islam dünyasının problemləri dayanırdı. Bəzi hallarda hətta arzu edilənin gerçək kimi qələmə verilməsinə baxmayaraq, Ə. Ağaoğlunun islam aləminin gələcəyi ilə bağlı əndişələri başa düşülən idi. O da XIX əsrin sonlarında Tiflisdə çıxan “Novoe obozrenie” qəzetinin səhifələrində islamın “qızıl dövrü” haqqında polemika açan və müsəlman dünyasını bürüyən problemlərin “həqiqi islama” qayıdışla aradan qalxacağına ümid edən digər Azərbaycan ziyalıları kimi islam ölkələrindəki milli oyanış və siyasi canlanmanı böyük həyəcanla izləyirdi. Həm də diqqətəlayiq cəhət budur ki, Əhməd bəy Ağaoğlu tədricən islam birliyi düşüncəsindən türk birliyi ideyasına doğru hərəkət edirdi.

Təsadüfi deyil ki, XX əsrin əvvəlində o, artıq türkçülüyn ideoloqlarından biri kimi tanınmış digər həmvətəni – Əli bəy Hüseynzadə ilə birlikdə dünya türklərinin mədəni, mənəvi birliyi məsələlərinə daha sıx-sıx toxunur və bu birliyin gerçəkləşməsi yolunda yeganə müstəqil türk dövlətindən – Osmanlı imperatorluğundan çox şey gözləyirdi.

Ötən yüzilliyin başlanğıcında Ə.Ağaoğlunun diqqətini çəkən başqa bir mühüm məsələ müsəlman qadınların cəmiyyətdəki rolu, onların hüquq və azadlıqlarının qorunması ilə bağlı idi. 1904-cü ildə Bakıda müəllifin rus dilində qələmə aldığı “İslama görə və islamda qadın” adlı bu gün də əksər islam ölkələri üçün aktualıq və əhəmiyyətini itirməyən kitabı çap olunmuşdu.

Həmin əsər tür alimi Həsən Əli Edizin tərcüməsində 1959-cu ildə İstanbulda türk dilində nəşr edilmişdir.

1905-ci il inqilabı imperiyanın ucqarlarına da təsirsiz qalmamışdı. Çarizmin repressiya maşınının təzyiqlərinə baxmayaraq artıq milli oyanışın qarşısını almaq qeyri-mümkün idi. Belə bir şəraitdə Ə. Topçubaşov, Ə.Ağaoğlu və Ə.Hüseynzadə H.Z.Tağıyevin maddi yardımı və naşirliyi ilə gündəlik “Həyat” qəzetinin nəşrinə icazə ala bildilər.

“Əkinçi” ilə başlanan milli mətbuat ənənələri XX əsrin başlanğıcında Azərbaycan ziyalılarının əksəriyyətini qısa bir zamanda öz ətrafına toplayan bu qəzetin simasında öz davamçısını tapdı.

“Həyat”ın nəşri ilə bağlı Ə.Ağaoğlunun həm populyarlığı, həm də problemləri qat-qat artmışdı. Rusdillə oxucular arasında yayılan “Kaspi” ilə müqayisədə “Həyat”ın auditoriyası daha geniş idi. Bu həmin vaxt idi ki, H.Zərdabi milli mövcudluq savaşından – “zindəganlıq davasından” qalib çıxmaq üçün xalqı elmə, maarifə yiyələnməyə çağırırdı. O, təbiətdə və cəmiyyətdə əbədi mübarizə getdiyini xatırladaraq yazırdı ki, “bu zindəganlıq davasını da həmişə insan bir-biri ilə edir. Keçmişdə insan vəhşi halında olan zaman bu davanı yumruq, şillə, sonra qılınc, qalxan, dəxi sonra tüfəng və qeyri əsləhələr ilə edirdi. Elə ki, sonra vurmaq, öldürmək nəhy oldu, insan zindəganlıq davasını ağıl ilə edir. Hər

kəsin ki ağılı çoxdur, qanacağı artıqdır, bu zindəganlıq davasında düşməne faiq gəlir. Çünki ağıl və qanacağın artıq olmağı elm və təhsil etmək ilədir, ona görə də biz müsəlman qardaşlarımıza” oxuyun, elm təhsil edin!”-deyəndə zikr olunan zindəganlıq davasından ötrü deyirik ki, bu davada müsəlman qardaşlarımız məğlub olub, axırda puç olmasınlar...”

Şübhəsiz, bu davadan qalib çıxmaq üçün ilk növbədə milli inkişafın ideologiyası hazırlanmalı idi. 1905-ci il Azərbaycanında isə milli birlikdən daha çox dini birlikdən danışmaq mümkün idi. Başqa sözlə desək, azərbaycanlılar özlərini türkdən (millətdən) daha çox müsəlman (ümmət) kimi tanıyırdılar.

Bu yanlış təsəvvürü aradan qaldırmaq yolunda ilk təşəbbüslər hələ XIX əsrin sonlarında göstərilmişdi.

Məsələn, ümumən amorf nəşr olan “Kəşkül” məcmuəsindəki bir yazıda özünü sadəcə “müsəlman” hesab edən azərbaycanlının din baxımından islam ümmətli, dil və milli mənsubiyyət baxımından türk olduğu vurğulanırdı. XX yüzilliyin əvvəllərində isə Əhməd bəy Ağaoğlu və əqidə dostları bu istiqamətdə daha fəal mövqe tutur, daha ardıcılıq və inadla işləyirdilər.

“Həyat”ın ilk sayındakı proqram səciyyəli məqaləsində Ə.Ağaoğlu etnik mənsubiyyətini dərk edən və milli sərvətlərinə sahib çıxan Azərbaycan türklərinin islami dəyərlərə də sadıq qalacaqlarını bəyan edirdi : “Əgər biz irəliləmək və həyatı birliyə malik olmaq istəyiriksə, biz hər şeydən öncə müsəlman olaraq qalmalıyıq. Bizim irəliləmək istəyimiz, həyat şərtlərinin yaxşılaşdırılması istiqamətində olan səylərimiz islam qanunlarına vabəstə olaraq əldə edilə bilər”.

Əhməd bəy Ağaoğlunun naşirliyi, redaktorluğu, fəal müəllifliyi ilə çıxan “Həyat”, “İrşad”, “Tərəqqi” qəzetləri də hər şeydən öncə həmin məqsədə - Azərbaycan türklərində sağlam milli hisslərin tərbiyə olunması və onların öz gələcək taleləri uğrunda mübarizəyə hazırlanması ideyasına xidmət edirdi. Dövrün M.Ə.Sabir, N.Vəzirov, A.Səhhət, M.Ə.Rəsulzadə, N.Nərimanov, Ə.Hüseynzadə, Ö.F.Nemanzadə, S.M.Qənizadə, A.Sur, F.Köçərli, Ü.Hacıbəyov kimi müqtədir qələm sahibləri “İrşad”ın ətrafına toplaşmışdılar.

Milli mətbuatın yeni mərhələyə qədəm qoyduğu, qəzet və məcmuələrin sayının artdığı bir şəraitdə Əhməd bəy Ağaoğlu “İrşad”ı ümummilli nəşrə çevirmək, onun vasitəsilə Azərbaycanın hər kəndinə, hər məhəlləsinə maarif işığı, mədəniyyət nuru yaymaq, həmvətənlərini qəflət yuxusundan oyatmaq istəyirdi.

Bu qəzetin 1905-ci ildən sonra Azərbaycan mətbuatına gətirdiyi yenilikçi ruh, ictimai bərabərlik ideyaları və maarifçi fikirlər eyni qayə və amala satirik gülüş vasitəsilə xidmət edən “Molla Nəsrəddin”in diqqətindən yayınmamış və onun təqdirini qazanmışdı. Ədəbiyyatşünas-alim Əziz Mirəhmədovun belə bir fikri ilə razılaşmaq lazımdır ki, “Əhməd bəy Ağayev “İrşad”da özünün bütün jurnalistik məharətini, şərqşünaslıq biliyini, siyasi mütəfəkkir simasını nümayiş etdirmişdi”.

Əhməd bəy Ağaoğlu 1905-1906-cı illərdə ermənilərin Qafqazda törətdikləri qanlı qarşıdurmalar zamanı meydana çıxan münafiqşələri nizama salmaq məqsədi ilə Tiflisə, Qafqaz canişini İ.İ.Vorontsov-Daşkovun yanına göndərilən doqquz nəfərlik nümayəndə heyətinin üzvlərindən biri olmuş və ermənilərlə danışıqlar zamanı Azərbaycan tərəfin əsas söz deyəni, ittihamçısı qismində çıxış etmişdi.

Məhz bu məsul məqamda Əhməd bəy Ağaoğlunun təbiətindəki mübarizlik, şərə qarşı barışmazlıq, cəsəret və qətiyyət bütün kəskinliyi ilə üzə çıxmışdı. Millətin həqiqi liderlərə, söz deməyi və iş görməyi bacaran insanlara ehtiyacı yarandığı məqamlarda o, heç zaman yaxasını kənara çəkməmişdi. Bu baxımdan onun 1906-cı ilin fevralında Qafqaz canişininin sədrliyi ilə keçirilən erməni-müsəlman Sülh danışıqlarındakı rolu üzərində bir qədər geniş dayanmaq yerinə düşərdi...

Ona görə də Ə.Ağaoğlu Qafqaz canişini qarşısında məsələni tələb şəklində qoyurdu : “İndi ki, belədir, indi ki bir müsəlləh partiya on beş ildən bəridir təşkil olunub və hökumət adamları bunu bilib də nəinki əlac etməyir, bəlkə onlarla həməqidədirlər, bizim istər hökumətdən, istərsə də ermənilərdən belə bir partiyanın aradan götürülməyini təmənnə etməyimiz faydasızdır. Biz ancaq özümüz öz əlacımızı etməliyik. Bizim də gerek mükəmməl və müsəlləh partiyalarımız olsun. Bir hökumət ki, bir tərəfdən belə işlərə dözü, gerek o biri tərəfdən də dözsə...”

Ə.Ağaoğlu, doktor K.Mehmandarov, Ə.Rəfibəyov, B.Cavanşir və b. fəal iştirakı ilə 1906-cı ildə “Difai” partiyası yaradıldı.

Sovet nəşrlərində bir qayda olaraq “burjua-mülkədar ziyalıların, tacirlərin, qismən də bəylərin əksinqilabi millətçi partiyası” adlandırılan, “müsəlmanları daşnakların həmlərindən qorumaq pərdəsi altında millətçilik ideyaları yaymaqda” təqsirləndirilən “Difai” əslində həmin çətin dövrdə Azərbaycan türklərinin milli varlığını, şərəf və ləyaqətini qoruyan, onların imperiya zülmünə və erməni terroruna qarşı müqavimətini təşkil etməyə çalışan ilk siyasi təşkilat idi.

Özünü “Qafqaz Ümummüsəlman Müdafiə Komitəsi” adlandıran “Difai”nin proqramında (“İrşad” qəzetinin 1906-cı il 213-cü sayında çap edilmiş bu sənədin müəllifi Ə.Ağaoğlu idi) xalq fəlakətli vəziyyətdən qurtarmaq üçün iki yol təklif olunurdu : maariflənmək və qüvvətlənmək! Fəlakətin isə üç əsas istiqaməti göstərildi. Bunlar Azərbaycan xalqının iradəsi ziddinə cəlb olunduğu erməni-müsəlman konflikti, xalq kütlələrinin mütləq əksəriyyətinin cəhalet və nadanlıığı, milli mühitin əksər dəyərlərinin ifrat tənəzzülə uğraması idi.

Əhməd bəy Ağaoğlu çar Rusiyası şəraitində məruz qaldığı siyasi və mənəvi təqiblərdən pənah gətirdiyi yeni vətəninə - Türkiyədə də hər şeyi yenidən başlamalı oldu. Onun İstanbula gəldiyi vaxt 700 illik tarixi olan Osmanlı imperatorluğu artıq qürubuna yaxınlaşırdı. Anadolu öz tarixinin böyük dəyişikliklər ərəfəsindəki mürəkkəb dövrünü yaşayırdı. Gənc türklər inqilabı türklük yolunda çalışmaq istəyənləri dünyanın hər yerindən İstanbula çəkib gətirirdi. Türklük uğrunda gələcək mübarizənin buradan başlayacağı artıq heç kəsə sirr deyildi.

Beləliklə, 1909-cu ildən Ə.Ağaoğlu İstanbul sakini olur. XX əsr türk siyasi, mədəni, ictimai və elmi həyatında fəal və əhəmiyyətli rol oynayan, türk mədəniyyətinə böyük töhfələr verən Ağaoğlular ailəsinin Türkiyə bioqrafiyası başlanır.

O, ilk vaxtlar maarif müfəttişi kimi fəaliyyət göstərir, sonra Süleymaniyyə kitabxanasının müdiri təyin olunur. Eyni zamanda İstanbul Darülfünunda rus dili və ədəbiyyatı, türk monqol tarixi fənlərini tədris edir.

Türklük düşüncəsinin hakim olduğu hürr məmləkətdə, dostları və həmfikirliəri arasında Əhməd bəy Ağaoğlu qəzetçilik fəaliyyətini daha da genişləndirir. Məqalələri “Sirati-müstəqim”, “İslam məcmuəsi”, “Haqqa doğru”, “Hikmət”, “Türk yurdu”, “İstanbulda fransızca çıxan “Le Jeune Türk” kimi qəzet və dərgilərdə çap olunur. 1912-ci ildə “öz qəzetini” –“Tərcümani-həqiqət”i nəşr etməyə başlayır. Ə.Hüseynzadə, Z.Göyalp, Y.Akçura, H.Sübhi, M.Ə.Yurdaqul və b. əqidə dostları ilə birlikdə türkçülüyn elmi-nəzəri əsaslarının hazırlanması ilə məşğul olur. Türkçülük ideyalarını yayan “Türk ocağı”nın (1911) dörd qurucusundan biri olur.

Ə.Ağaoğlunun geniş ictimai-siyasi fəaliyyəti yeni vətəninə diqqətdən kənarda qalmır. Mühacirət həyatının üçüncü ilində o, Afyon-Qarahisardan Osmanlı Məclisi-Məbusanına- parlamentə deputat seçilir. Türkiyədən Rusiyanın türklər yaşayan bölgələrinə müəllimlər göndərilməsi işinin təşkilatçılarından biri kimi tanınır. 1915-ci ildə o, Rusiyadakı qeyri-rus xalqların Lozannada keçirilən konfransında Azərbaycan təmsilçisi kimi çıxış edir. 1917-ci ildə Ə.Hüseynzadə, Y.Akçura və Ə.İbrahimovla birlikdə Rusiya imperiyasındakı türk-müsəlmanların hüquqlarının tapdanması, dini və milli zəmində məruz qaldıqları təzyiqlərlə bağlı ABŞ prezidenti Vudro Vilsona ünvanlanmış kollektiv müraciəti imzalayır.

Əhməd bəy Ağaoğlu vətənə təxminən on il davam edən ayrılıqdan sonra 1918-ci ilin iyununda, Türkiyənin Qafqaz ordusunun komandanı Nuru paşanın siyasi müşaviri kimi qayıdır, türk komandanlığı ilə Azərbaycan hökuməti arasında meydana çıxan mübahisəli məsələlərin həllində yardımçı olmağa çalışır.

Vaxtın namünasibliyinə baxmayaraq müvəqqəti paytaxt Gəncədə yalnız iki sayını çıxarmağa imkan tapdığı “Türk sözü” adlı qəzet təsis edir.

Burada ilk Azərbaycan parlamentinin üzvü seçilir. Zəngin siyasi təcrübəsi və geniş əlaqələri onu siyasi proseslərin mərkəzinə çəkir. Ənzəlidəki ingilis işğal qüvvələrinin komandanlığı ilə danışıqlar aparmaq üçün İrana gedən nümayəndə heyətinə başçılıq edir. Daha sonra bu qüvvələrin

komandanı general Tomsonu Bakı limanında qarşılayır və britaniyalılarla Azərbaycan hökuməti arasında etimad yaradılmasına çalışır. Bu arada İstanbulda evinin yanması, ailəsinin çətin durumda qalması xəbərini alıb müvəqqəti Bakını tərk etsə də, tezliklə geri döner.

1918-ci ilin dekabrında Parlament Ə.Ağaoğlunu Ə.Topçubaşovun rəhbərliyi ilə Paris Sülh konfransına göndərilən nümayəndə heyətinin tərkibinə daxil edir. Heyətin yola düşdüyü gün onun Bakı dəmiryol vağzalında söylədiyi emosional və həyəcanlı nitqi insanları rıqqətə gətirir. Müttəfiq dövlətlərin süni sürətdə yaratdıqları viza problemi ucundan Azərbaycan heyəti bir müddət İstanbulda qalmalı olur.

Səfər ərəfəsində Əhməd bəy yeni ədalətsizliklə üz-üzə gəlir. Müttəfiq dövlətlərin İstanbuldakı işğal qüvvələri onu “gənc türklərlə” əməkdaşlıqda və kütləvi erməni qırğınlarının təşkilində təqsirləndirilərək həbs edir. Bu zaman Azərbaycan Parlamenti tərəfindən Versal Sülh konfransına göndərilməsi ilə bağlı general Tomsonun zəmanət məktubuna da məhəl qoyulmur.

Həbs olunması ilə heyətinin yeni və məşəqqətli bir dönəmi başlanır. Şəxsi xarakterli çətinliklər onu qorxutmur. Əhməd bəy İstanbulda taleyin ümidinə buraxdığı ailəsi üçün narahatlıq keçirir. Lakin onun nəzərində məşəqqətlərin ən böyüyü sözüne, qələminə, mübarizəsinə daha çox ehtiyac duyulduğu bir vaxtda həm Azərbaycanda, həm də Türkiyədə gedən proseslərə seyrçi qalması idi.

Əhməd bəy Ağaoğlu 1919-cu ilin mayında “İttihad və Tərəqqi” partiyasının tanınmış üzvləri ilə birlikdə Böyük Britaniyanın nəzarəti altındakı Malta adasına sürgün edilir.

Bir-birini təqib edən çətinliklər, məhrumiyyətlər Əhməd bəyi heyətinin bu keşməkeşlərlə dolu anlarında da ruhdan salmır. “Allah məmləkətimizin və millətimizin axırını yaxşı eləsin. Bu acılar unudular”, -deyə Maltadan həyat yoldaşı Sitarə xanıma göndərdiyi məktublarda onu dözümlü və dəyanətli olmağa çağırır.

Nəhayət, 1921-ci ilin mayında iki ildən artıq davam edən sürgün həyatı başa çatır. Malta məhbuslarını azadlığa aparan gəmi İtaliya sahillərinə yan alır. Artıq Azərbaycanda müstəqil

sovet respublikasının qurulduğunu və yeni dövlətin başında yaxından tanıdığı N.Nərimanovun durduğunu öyrənən Əhməd bəy Ağaoğlu vətənə qayıtmaq və millətine xidməti doğma yurtda davam etdirmək qərarına gəlir.

İstənilən halda Ə.Ağaoğlunun hələlik yarım-müstəqil sovet respublikası olan Azərbaycana gəlmək istəməsi onun millətine sevgisindən və vətənpərvərliyindən xəbər verirdi.

Ötən əsrin 20-30-cu illəri Əhməd bəy Ağaoğlunun elmi-bədii yaradıcılığının və ictimai-siyasi fəaliyyətinin zəngin bir dövrüdür. Bu illərdə bir-birinin ardınca onun “Üç mədəniyyət”, “Türk tarix hüququ”, “Konstitusiya hüququ”, “Dövlət və fərd”, “Sərbəst insanlar ölkəsində”, “İngiltərə və Hindistan” kimi orijinal əsərləri, habelə rus filosofu Kurapatkindən çevirdiyi “Etika” kitabı nəşr olunur.

Ölümündən sonra Ankara və İstanbul nəşriyyatları Ə.Ağaoğlunun “Mən kiməm”, “İran və inqilabı”, “Könülsüz olmaz”, “İxtilalmı? İnkilabımı?” “Sərbəst firqə xatirələri” kitablarını oxuculara çatdırır. Bir sıra mənbələrdə, ilk növbədə isə müasirlərinin xatirələrində onun “Pəyami Səfaya axirətdən məktublar”, “Malta xatirələri”, “Yakutlar” kimi çap olunmamış əsərləri haqqında da məlumat verilir. Bütün bunlardan əlavə o, dövrü mətbuatda F.Gülsevənin də heyətlə yazdığı kimi minlərlə (!) məqalə dərc etdirmişdi. Bu məqalələrin mövzu diapazonu olduqca genişdir. Yaşadığı günlərin bütün hadisələri, Türkiyədə və onun hüdudlarından kənarında cərəyan edən proseslər burada öz əksini tapmışdı.

Əhməd bəy Ağaoğlu özü də istəmədən 1930-cu ildə böyük bir siyasi eksperimentin iştirakçısına çevrilir. Türkiyədə 1930-cu ildə yarımçıq qalan siyasi islahat yalnız aradan 20 il keçəndən sonra məntiqi sonuna çatdırıldı. Və diqqətəlayiq haldır ki, gündəmdə bu dəfə də Ağaoğlu soyadı vardı. Demokrat Partiyasındakı əqidə dostları ilə birlikdə ölkə həyatına həqiqi demokratiya və çoxpartiyalılıq gətirən cəsarətli siyasi xadimlərdən biri də Əhməd bəyin oğlu Səməd Ağaoğlu idi.

Lakin 1930-cu ilə qayıdaq...

Türkiyənin qanununun və demokratik dəyərlərin üstün olduğu Avropa dövləti kimi görmək istəyən Atatürk həmin il hakim Cümhuriyyət Xalq Partiyası ilə siyasi rəqabət şəraitində hakimiyyət uğrunda mübarizə aparan müxalifət partiyasının qurulmasına qərar verir. Doğrudur, həmin müxalifət “izinli fəaliyyət” göstərəcəkdə, demokratik anturaj rolunu oynayacaqdı. Lakin, bununla belə, Atatürkün niyyətinin səmimiyyəti heç kimdə şübhə doğurmurdu.

Bir tərəfdən Atatürkün iradəsinə qarşı çıxma bilməyən o biri tərəfdən isə çoxpartiyalılığın demokratik cəmiyyət üçün vacibliyini başa düşən Əhməd bəy Ağaoğlu ürəyinin dərinliyində bu siyasi eksperimentin uğuruna inanmasa da, yeni partiyanın qurucuları sırasında yer aldı, onun proqram və nizamnaməsinin hazırlanmasında iştirak etdi.

Əhməd bəy Ağaoğlu sözüünün ağası olmağı bacardı. “Sərbəst firqə” eksperimentinə qoşulmuş digər silahdaşlarından fərqli olaraq o, partiyadan istefa etməsi ilə bağlı heç bir bəyanat vermədi, heç bir sənəd imzalamadı. Nəyi isə təkzib etmək, yaxud özünə bəraət qazandırmaq üçün heç bir addım atmadı.

Sərbəst firqənin cəmi yüz günlük ömrü başa çatandan sonra Ə.Ağaoğlu ölkənin siyasi mərkəzi Ankaradan İstanbula köçmüş, Darülfünunu hüquq fakültəsində Konstitusiyaya əsaslarından dərs deməyə başlamışdı.

Sərbəst firqə olaylarından sonra paytaxt Ankaradan uzaqlaşmağa məcbur olan Ə.Ağaoğlu ilk imkan yaranan kimi 1932-ci ildə redaktoru olduğu sonuncu mətbu orqanı – “Axın” qəzetini təsis etmişdi. Nəhayət, çap olunmaq, insanlarla ünsiyyət qurmaq üçün tribuna əldə etməsi onu elə sevindirmişdi ki, belə vəziyyətlərdə qarşıdan gələn təhlükəni həmişə nə isə qeyri-adi bir fəhmlə sezən Sitərə xanımın təşvişinə də əhəmiyyət verməmişdi. Birlikdə qəzet təsis etdiyi adamların kimliyini, əqidə və amallarını dəqiqləşdirmədən işə başlamışdı.

“Axın” qəzetindəki tənqidi yazılar tezliklə yalnız sırayı oxucuların deyil, Atatürkün də diqqətini cəlb etmişdi. Ona “Axın”ın guya müxalifətini gizli orqanı olması xəbərini çatdırmışdılar.

İstanbula növbəti gəlişlərindən birində Atatürk Əhməd bəyi yanına çağırmış, aralarındakı xoşagəlməz söhbətdən sonra

qəzet tezliklə fəaliyyətini dayandırmışdı. Beləcə, Ə.Ağaoğlu “Həyat”dan başlanan 35 illik sevimli məşğuliyyətinə - redaktorluq işinə son qoymalı olmuşdu.

Bunun ardınca İstanbul Darülfünunun universitetə çevrilməsi zamanı Ə.Ağaoğlu konstitusiyaya hüququ professoru vəzifəsini itirmiş, yaradıcılıq imkanlarının məhsuldar dövründə 94 lirə təqaüdlə pensiyaya göndərilmişdi.

Ötən əsrin əvvəllərindəki Azərbaycan mədəniyyətinin və ictimai-siyasi fikrinin yetirmələri olan Ə.Ağaoğlu, Ə.Hüseynzadə, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Cəfəroğlu, M.B.Məmmədzadə, Ə.Yurdsevər, A.İldırım və b. da bu hərəkatda fəal iştirakları ilə seçilmişdilər.

Lakin indiyə qədər yuxarıda adları sadalanan digər türk xalqları nümayəndələrinin şəxsiyyəti və fəaliyyəti haqqında istər Türkiyə və Avropada, istərsə də onların tarixi vətənlərində çoxsaylı araşdırmalar meydana çıxdığı, irsləri toplanaraq tərcümə və nəşr edildiyi halda, Azərbaycanda bu sahədə müəyyən bir lənglik və durğunluq hələ də müşahidə edilməkdədir.

2003-cü ildə Londonda, Çikaqo Universitetinin professoru Ada Holly Şisslerin “İki imperiya arasında. Əhməd bəy Ağaoğlu və yeni Türkiyə” adlı monoqrafiyası (370 səh.) çap olunmuşdur.

Bu, sevindirici faktdır. Lakin, təəssüf ki, geniş və zəngin Ə.Ağaoğlu irsi hələ də onun hər iki tarixi vətəninə - şəxsiyyətin həyatı, mübarizəsi, ədəbi, elmi və siyasi fəaliyyəti monoqrafik tədqiqatların mövzusu olmamışdır. Onun müxtəlif dillərdə (fransız, rus, fars, Anadolu və Azərbaycan türkcəsi) qələmə alınmış, müxtəlif ölkələrdə (Fransa, Böyük Britaniya, Rusiya, İran, Azərbaycan, Türkiyə) çap olunmuş zəngin irsi də hələ toplanmamışdır.

Hələ də tədqiqatçısını gözləyən bu zəngin irs Əhməd bəy Ağaoğlunu filosof, tarixçi, ədəbiyyatşünas, dilçi, politoloq kimi dəyərləndirməyə imkan verir. O. Tam əminliklə ötən yüzilliyin sonuncu türk ensiklopedistlərindən biri sayıla bilər...

Vilayət Quliyev,
Filologiya elmləri doktoru

Əhməd bəy Ağaoğlunun düşüncə karvanı

Ziyalı zümrəsi adətən millətin bir aynası olur, millət nədirsə, o da odur, o nə isə, millət də odur .

* * *

Həqiqətən fikir və hisslərini açıqcasına izah edə bilməyən bir cəmiyyət hər dəqiqə içindən boğulmaqdadır və söz yox ki, bir gün belə bir cəmiyyət partlayacaq.

* * *

Azadlıq da məbud kimi, fədakarlıq istəyir, qurban istəyir.

* * *

Sadə yaşamağa alışmaq mənəvi azadlığın əsasıdır.

* * *

Azadlıq şərəf, hörmət-izzət gətirir, adamı əziz və mehriban edir! Amma aldandığını duydu mu o dəqiqədə bütün bunları geri alır və əvəzinə bəla, fəlakət verir.

* * *

Doğruluğun və səmimiyyətin şərti də düşünülməli fikri, duyulan hissi olduğu kimi söyləməkdir.

Heysiyyət olmayan bir mühitdə azadlıq olmadığı kimi, cəmiyyət də olmaz.

* * *

“Fikir təmizliyi” demək düşünərkən hiyləyə-filana əl atmayıb sırf haqq və həqiqəti tapmaq üçün düşünmək deməkdir. “Söz təmizliyi” demək danışarkən yenə hiylə-filana əl atmayıb sırf haqq və həqiqəti ifadə üçün danışmaq deməkdir. “Hərəkət təmizliyi” də haqq və həqiqətə doğru yürümək deməkdir.

* * *

Şəxsi təşəbbüs və qəhrəmanlıqların qaynağı özünəgüvəndir... Bir tərəf nə qədər şiddət, hiddət, zülm və cəfa etdisə, digər tərəf də o nisbətdə əzm, səbat və müqavimət göstərdi.

* * *

Mənim üçün ən ağır, ən çəkilməz dərd həyatın xaricinə atılaraq məəttəl və seyrçi durmaqdır.

* * *

Sərbəst ölkədə əsas məsələ birlikdir, fədakarlıqdır. Burada hamının bir-biri ilə maraqlanması, bir-birinin müqəddaratında iştirak etməsi bir adətdir. Burada vətəndaşlıq bir tordur ki, içinə girən insanlar bir-birinə bitişik halqalar kimidirlər. Halqalardan birinə üz verən bir millət dərhal digərlərinə təsir göstərir, onlara əzab verib rahatlıqlarını pozur və o illət yox olmayınca bu ümumi və müştərək rahatsızlıq davam edir.

* * *

Sərbəst ölkədə vətəndaşda şərəf və heysiyyət duyğusu və cəsarət əsasdır

* * *

Hər hansı xalqın fədakarlıqla eqoizm arasında fərq qoymaması, sübhəsiz, onun özünə laqeyd və qayğısız olması deməkdir ki, belə bir xalq, aydındır ki, xoşbəxt ola bilməz.

* * *

Azadlıq nədir ? Sərbəst düşünmək və düşündüyünü sərbəst, səmimi söyləmək deyilmi ? Yəni yaxşı kimi tanıdığımız şeyə yaxşı və pis kimi tanıdığımız şeyə də pis deməkdir ? Azad insanlar bu azadlığa hörmət etməlidirlər.

* * *

Millətçilik hörmətə layiq, möhtəşəm bir hadisədir. O, xalqın həyatında labüddür. Məncə bəşəriyyətin təkamülü tarixində insan qəlbinin dindən sonra ikinci böyük məbədi millətçilikdir. Millətçilik tarix boyu misilsiz hünər qaynağı olmuş və olacaqdır deyə düşünməkdəyəm.

Biliksiz və zəiyyətsiz azadlıq tam sayılmaz. Belə azadlıq şikəst azadlıqdır...

* * *

Hər vaxt doğrunu söyləməkdən çəkinməyin, doğruya doğru, əyriyə əyri deyin.

* * *

Mətbuatın dil və üslubu canlı, təbii, sadə olmalıdır, bu onun maraqlı olmasını təmin edən əsas şərtlərdəndir.

Görkəmli ədiblər Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında

“Ağaoğlu türk və yazar olaraq yüz illərlə içimizdə yanan milliyyət şüurunu oyandırmaq üçün səsi gəldikcə bağırdı. İnsan olaraq Ağaoğlu təmizliyin və hürriyyətin bir-birindən ayrılmadığı vicdanının təlqinlərinə görə fəzilətli və hür insanlar ölkəsinin arxasınca qanadlandı”.

**Peyami Səfa,
türk yazıçısı**

“O, insanlığın az rastlaşdığı zənginlərdən biri idi. Alimdi, çalışqandı, mübarizdi, zəki idi, faydalı idi. Lakin mən bunların heç birinin üzərində durmuram. Ağaoğlunun əsl qiymət verdiyim tərəfi xarakterinin möhtəşəmliyi idi. O, insan idi, bütöv insan idi...”

**Şükufə Nihal,
türk romançısı**

Əhməd bəy çox oday yaza bilmək istedadlı fəvqəladəyə malik idi. Ruysca, türkcə, fransızca məqalələri eyni sürətlə yazırdı. Qaliba farsı məqalələr də yazmışdır.

**Yusif Akçura,
türk yazarı**

“Ağaoğlunun o zamankı fəaliyyəti Azərbaycanın “oyanış tarixində” başdan-başa bir dövrüdür. Ağaoğlunun girişdiyi bu qələm mücadiləsi “bağımsız Azərbaycan dövlətinin” quruluşuna təqadüm edən “milli oyanış” hərəkatının ən canlı və atəşli dönəmini təşkil edir”.

**M.Ə.Rəsulzadə,
siyasətçi**

“Əhməd bəy islam və türk tarixinə hər kəsdən artıq vaqif idi... Məclisdə danışanda heç bir molla cəsarət edib onun fikirlərinə qarşı çıxma bilmirdi. Əhməd bəy sərt və əsəbi bir adamdı, bilxassə bəylərin qudurğanlıqlarına dözə bilməzdi. Onlarla bir məclisdə qarşı-qarşıya gəldimi, həmişə dalaşardı, həmişə də tapançasını hazır saxlardı”.

**Y.V.Çəmənəmimli,
yazıçı**

Əhməd bəy Ağaoğlu təpədən dırnağa qədər bir azəri türkü olaraq yaşamış, düşünmüş və söyləmişdir. Hətta ölüncəyə qədər şivəsini belə dəyişdirməmişdi.

**Mirzə Bala Məmmədzadə,
publisist**

Bir az həmiyyəti-miliyyəsi, məlumatı-elmiyyəsi olan Qafqaz müsəlmanları içində cənab Əhməd bəy Ağayev namını bilməyən yoxdur sanıram. Ancaq Pəkuzaqda bulunan qardaşlarımızın bu ali zati lazım olduğu dərəcədə tanımadıqları zənni ilə bu məqaləmlə bir cüzi də olsa nəzər-diqqətlərini cəlb etmək istərəm. İstərəm ki, hər mömün qardaş fürsət fot etməyərək bu millətpərvər mühərrir-aliqədrin yazdıqlarından, əsərlərindən vaxtı ilə istifadə etsin.

**Ömər Faiq Nəmanzadə,
jurnalist, pedaqoq**

Əhməd bəy Ağaoğlu XIX əsrin sonu - XX yüzilliyin əvvəllərində tək cə övladı olduğu Azərbaycan xalqının deyil, bütün türk-islam dünyasının ədəbi-mədəni və ictimai-siyasi fikir tarixində diqqətəlayiq yer tutan görkəmli şəxslərdən biridir.

**Vilayət Quliyev
tənqidçi, ədəbiyyatşünas**

Millət öz oğulları ilə özündən ayrılır, qürbətə düşür, vətəninə kimsəsiz olur, millət öz oğulları ilə gücünü toplayır, ayağa qalxır, üsyan edir və millət öz oğulları ilə döyülür, muti edilir, təhqir olunur, millət öz oğulları ilə gücünü toplayır, ayağa qalxır, üsyan edir və millət öz oğulları ilə özünə dönür-Əli bəy Hüseynzadə kimi, Əhməd bəy Ağayev kimi. Millət özünə dönəndə güclü olur özü kimi.

**Nizami Cəfərov
Filologiya elmləri doktoru**

**Əhməd bəy Ağaoğlunun həyat və yaradıcılığının
əsas tarixləri**

- 1869** Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu Ağayev (Ağaoğlu) Şuşa şəhərində varlı dindar, maarifpərvər ailəsində anadan olmuşdur. İbtidai təhsilini ev şəraitində axunddan almış, ərəb və fars dillərini öyrənmişdir.
- 1887** Peterburqa gedib təhsilini Texnologiya İnstitutunda davam etdirmişdir.
- 1882-1892** Paris hüquq məktəbində, sonra isə Sorbonna Universitetində tarix, Şərq dilləri və məktəbləri şöbəsində təhsil almışdır.
- 1889-1894** “La Nouvelle Revue”, “Revue Bleue” və Tiflisdə çıxan “Kafkaz” qəzetlərində məqalələr dərc etdirmişdir.
- 1890** Şərq fəlsəfəsinə dair ilk elmi məqaləsini yazmışdır
- 1892** Londonda şərqşünasların X Beynəlxalq konqresində “Şiə məzhəbinin mənbələri” mövzusunda elmi məruzə ilə çıxış etmişdir.
- 1896** Şuşada realni məktəbdə fransız dilindən dərs demiş, qiraətxana-kitabxana açmışdır.
- 1897** H.Z.Tağıyevin dəvəti ilə Bakı realni məktəbində fransız dili müəllimi işləmişdir.
- 1898-1907** “Kaspi” qəzetində ədəbi şöbənin müdiri olmuşdur.
- 1899-1902** “Azərbaycan xalq poeziyasının təcrübəsi oçerkləri”ni çap etdirmişdir.
- 1901** İlk dəfə Tiflisdə, rus dilində “İslama görə və islamda qadın” kitabı çap olunmuşdur.

- 1904** Bakıda Ə.Ağaoğlunun rus dilində qələmə aldığı “İslama görə və islamda qadın” adlı kitabı çap olunmuşdur.
- 1905** Ə.Hüseynzadə ilə birlikdə “Həyat” qəzetinin redaktoru işləmişdir.
- 1905** “İrşad” qəzetini təsis etmişdir.
- 1905-1906** Ə.Ağaoğlu ermənilərin Qafqazda törətdikləri qanlı qarşıdurmalar zamanı meydana çıxan münaqişələri nizama salmaq məqsədi ilə Tiflisə, Qafqaz canişini İ.İ.Vorontsov Daşkovun yanına göndərilən doqquz nəfərlik nümayəndə heyətinin üzvlərindən biri olmuş və ermənilərlə danışıqlar zamanı Azərbaycan tərəfin əsas söz deyəni, ittihamçısı qismində çıxış etmişdir.
- 1906** Azərbaycan xalqının hüquqlarını qorumaq məqsədilə “Difai” partiyasını yaratmışdır.
- 1907** Rus dilində “Progress” qəzetini çıxarmışdır.
- 1908** “Tərəqqi” qəzetini buraxmışdır.
- 1909** Təqib olunduğu üçün Türkiyəyə mühacir olunmuşdur.. “İttifaq və tərəqqi” partiyasına daxil olmuşdur.
- 1911** “Türk ocağı”nın və “Türk yurdu” jurnallarının yaradıcılarından biri olmuşdur.
- 1913** “Tərcümani-həqiqət” qəzetinin redaktoru olmuşdur
- 1915** Rusiyadakı azsaylı xalqların Lozannada keçirilən konfransında Azərbaycanın təmsilçisi kimi çıxış etmişdir.
- 1917** “Rus ədəbiyyatının ümumi səciyyələri” adlı elmi əsərini yazmışdır.

- 1918** Türkiyənin Qafqaz ordusunun komandanı Nuru paşanın müsaviri kimi Azərbaycana gəlmişdir. AXC Parlamentinə üzv seçilmişdir.
- 1919** Türkiyədə ingilislər tərəfindən həbs olunaraq Malta adasına sürgün olunmuşdur.
- 1920-1940** Ə.Ağaoğlu bu illərdə bir-birinin ardınca “Türk-təşkilati əsasiyyəsi”, “Üç mədəniyyət”, “Türk tarix hüququ”, “Konstitusiyaya hüququ”, “Dövlət və fərd”, “İngiltərə və Hindistan” kimi əsərləri, “Türk hüquq və inqilabı”, “Könülsüz olmaz”, “İxtilalmı, inqilabımı”, “Sərbəst firqədə xatirələri” kimi əsərlər əsərlər yazmışdır.
- 1921** Mustafa Kamal Atatürkün təşəbbüsü ilə Ə.Ağaoğlu sürgündən azad edilərək İstanbula qayıtmışdır və yenidən milli hərəkata qoşularaq onun fəal iştirakçılarından biri olmuşdur.
- 1924** Atatürkün tapşırığı ilə Anadolu mətbuat və Xəbərlər Agentliyini yaratmış onun fəaliyyətinə rəhbərlik etmişdir.
- 1925-1934** Kropatkinin “Əxlaq” əsərini rus dilinə çevirib İstanbulda “Etika” adı ilə dərc etdirmişdir.
- 1925-1936** Ə.Ağaoğlu “Türk təşkilati-əsasiiyyəsi”, “Üç mədəniyyət”, “İngiltərə və Hindistan”, “Sərbəst insanlar ölkəsində”“Türk hüquq tarixi”, “Mən kiməm”, “Dövlət və fərd”, “İran və inqilab”, “Könül sus olmaz”, “İxtilalmı inqilabımı”, “Sərbəst firqə xatirələri” kimi əsərlərini yazmışdır.
- 1930** Türkiyədə “Sərbəst insanlar ölkəsində” adlı fəlsəfi traktatını yazmışdır.
- 1932** “Axın” qəzetini təsis etmişdir.
- 1939, 19 may** İstanbulda vəfat etmiş, orada dəfn olunmuşdur.

- 1941-1942** “İran və inqilabi”, “İxtilalmı? İnqilabımı ? ” adlı kitabları nəşr olunmuşdur.
- 1990, 3 sentyabr** Azərbaycan yazıçılar İttifaqının Nəvəvan klubunda, “Xatirə İrs” komissiyası Azərbaycanın üç böyük oğlu Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev və Əhməd Cəfəroğlunun xatirəsinə həsr olunmuş yığıncaq keçirmişdir.
- 2003** Londonda Çikaqo Universitetinin professoru Ada Holly Şisslerin “İki imperiya arasında Əhməd bəy Ağaoğlu və yeni Türkiyə” adlı monoqrafiyası çap olunmuşdur.
- 2007** Əhməd bəy Ağaoğlunun “Seçilmiş əsərləri” nəşr olunmuşdur.

Əhməd bəy Ağaoğlunun əsərləri

Kitablar

2001

1. Sərbəst insanlar ölkəsində /Ə. Ağaoğlu. – Bakı : “Tutu”, 2001. – 80 s.

Kitabın içindəkilər : Sərbəst düşüncəli insan; **Ön söz** ; Sərbəst insanlar ölkəsində ; Sərbəst insanların əsas yarası (qanunu) ; “Azad olmaq nə qədər çətin imiş” ; Azadlıq bir çiçəkdir ; “Yalan”; “İkiüzlülük” və “Yaltaqlıq” ; Azadlıq və çuğulçuluq ! ; Bir mitinq : Natiqlərin sözləri ; “Burada vətəndaşlıq bir topdur ki, içinə girən insanlar bir-birinə bitişik halqalara bənzəyirlər” ; Xalqın yönəltdiyi dövlət ! ; Sərbəst ölkədə nəzarət işi ; İnsanlar qorxaq doğulmazlar ; Kinoda görüb-əşitdiklərim ! ; Azadlıq və xarakter; Sərbəst insanların şərtləri ; “Həqiqət”ə dözümlü !” ; Ləyaqət sahibisənmi ? ; Sərbəst ölkənin akademiyasında; “Ziyalı Zümrə”nin mövqeyi” ; Ruh və qəlb təmizliyi; Azadlıq və fikir ayrılığı ; Azadlıqla əxlaq arasındakı fərq ; Parlamentdə nələr gördüm ? ; Universitetdə ; İnstitutda ; Pirlərlə təzə söhbət ; Böyüklərə necə sayqı göstərilir? ; İri maşınqayırma zavodu ; Yaşayış sadəliyi ; Hüquqların qorunması bir vəzifədir ; Təyyarə meydanında ; Uğur qazanmağın birinci şərti ; Cəmiyyət həyatının təməl daşı ; İbtidai məktəbdə və kitabxanada ; Azad insan ac qalmaz ; 10-15 günlük möhlət ; İradəm yeni bir güc tapdı ; Azadlıq mələyinin qanadı altında.

2006

2. Üç mədəniyyət /Əhməd bəy Ağaoğlu. – Bakı : “Mütərcim”, 2006. – 154 s.

Kitabda dünya sivilizasiyasının beşiyi Şərqi tənəzzülünün səbəbləri araşdırılır.

2007

3. Seçilmiş əsərləri /Əhməd bəy Ağaoğlu; tərt. ed. Ə.Mirəhmədov, V.Quliyev; ön sözün müəl. V.Quliyev; red. A.Rüstəmli - Bakı : “Şərqi-Qərb”, 2007. – 392 s.

Kitabın içindəkilər : Bədii-fəlsəfi əsərləri : İslam, Axund və Hatifülqeyb; Mən kiməm; Tanrı dağında; Könülsüz olmaz; İran və inqilabı; İran inqilabı; Rus ədəbiyyatının ümumi səciyyələri; Sərbəst insanlar ölkəsində; Sərbəst firqə xatirələri. **Məqalələr :** Şərqsünasların konqresində; Müsəlman xalqların vəziyyəti ; Tərəqqiçilər, yaxud gənc türklər; Bakı hadisələri haqqında.

Kitaba Əhməd bəy Ağaoğlunun zəngin yaradıcılığından bir sıra bədii-fəlsəfi əsərləri və məqalələri daxil edilmişdir.

2009

4. İran və inqilabı /Əhməd bəy Ağaoğlu; elmi red. və ön sözün müəll. V.Sultanlı; elmi məsl. B.Əziz. – Bakı : Azər nəşr, 2009. – 150 s.

Müəllifin tarixi-publisistik səpkidə qələmə aldığı "İran və inqilabı" traktatında İran tarixinin bir sıra öyrənilməmiş səhifələri aşkarlanır.

Dövrü mətbuatda

1989

5. Rus ədəbiyyatının ümumi səciyyələri /Ə.Ağaoğlu //Azərbaycan. – 1989. - № 1. – Yanvar. – S.146-164.

1990

6. Əhməd bəy Ağayevin tarixi nitqi : 1905-1907-ci illərdə baş verən millətlərarası münasibətlərlə əlaqədar olaraq keçirilən konfransda olmuşdur /Ə.Ağaoğlu //Elm. – 1990. – 17 fevral.

7. İslama görə və islamlıqda qadın /Ə.Ağaoğlu //Ulduz. – 1990. - № 3. – Mart. – S.67-80.

1991

8. Mən Bakıya tələsirəm ... : Əhməd bəy Ağayevin Nəriman Nərimanova məktubu /Ə.Ağaoğlu //Həqiqət. – 1991. – 28 may. – S.4-5.

1992

9. Tanrı dağında-Tanrı hüsurunda : "Əski türk həyatından alınma bir olonğodan /Ə.Ağaoğlu //Ədəbiyyat qəzeti. – 1992. – 24 aprel. – S.1-3.

2012

10. "Dəbistan" və "Molla Nəsrəddin"/Ə.Ağaoğlu //Azərbaycan müəllimi. – 2012. – 20 iyul. – S.4.

2014

11. Tanrı dağında : mifoloji hekayə /Ə.Ağaoğlu //Ədəbiyyat qəzeti. – 2014. – 14 noyabr. – S.1 ; 12-13.

2015

12. Qafqazın bəlası : 1905-ci ilin fevralında Bakıda və Qafqazın digər bölgələrində qatı erməni millətləri daşnaklarının həyata keçirdiyi kütləvi qırğın və talanlara birtərəfli yazılarla dövrü mətbuatda çıxış edən erməni İ.Doluxanova müəllifin tutarlı cavabı /Ə.Ağaoğlu //Azərbaycan. – 2015. – 18 mart. – S.10.

13. Malta məktubları : Malta sürgünündə olduğu zaman ailəsinə yazdığı məktub /Ə.Ağaoğlu //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 6 iyun. – S.14 ; 13 iyun. – S.11 ; 26 iyun. – S.27 ; 4 iyul. – S.6 : 1 avqust. – S.9 ; 15 avqust. – S.9 ; 19 sentyabr. – S.18-19.

14. Malta məktubları, yaxud "burada hayat kurulmuş bir makine gibidir" /Ə.Ağaoğlu //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 19 sentyabr. – S.18-19.

15. Mən nəyəm /Ə.Ağaoğlu //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 2 may. – S.22 ; 9 may. – S.26.

16. Türklərə məzalim : 20 yanvardan 80 il öncə //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 16 yanvar. – S.5.

2019

17. Ağaoğlu, Ə. Yusif Akçura : tanınmış siyasi xadim, tarixçi Y.Akçura haqqında /Ə.Ağaoğlu //Kaspi. – 2019. – 11 may. – S.11.

Ədəbi-tənqidi qeydləri, məqalələri

Kitablarda

18. İslamlığa görə və islamlıqda qadın ; Sözlər, sözlər!... ; "Bakı, 8 dekabr"; Müsəlman xalqının vəziyyəti : publisistika /Ə. Ağaoğlu Azərbaycan publisistikası antologiyası. – Bakı : "Şərq-Qərb", 2007. – S.267-329.

19. H.Zərdabinin dəfn mərasimində Əhməd bəy Ağayevin nitqi / Ə.Ağaoğlu // Aşırlı A. Azərbaycan mətbuatı tarixi. – Bakı : "Elm və təhsil", 2009. – S.241-244.

20. Bakı hadisələri haqqında həqiqət /Ə.Ağaoğlu. // "Kaspi " - maarifçilik meydanı. –Bakı : "Zərdabi" LTD" MMC, 2016. – S.311-319.

Əhməd bəy Ağaoğlunun həyat və yaradıcılığı haqqında

Kitablarda

1959

21. Talıbzadə, K. Qorki inqilaba qədərki Azərbaycan mətbuatında : Əhməd bəy Ağayevin Qorki haqqında yazdığı iki məqalənin mətbuatda dərc edilməsi və məqalə haqqında müəllifin fikirləri /Kamal Talıbzadə. Qorki və Azərbaycan. – Bakı : Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1959. – S.34-35.

1960

22. Demokratik tənqid : Ə.Ağayevin mətbuatda çap edilən ədəbi-tənqidi məqalələri haqqında /Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. – 3 cildə. – II cild. – Bakı : Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1960. – S.458-461.

1966

23. Talıbzadə, K. Burjua tənqidi : Əhməd bəy Ağayevin tarixi, ədəbi inkişafa bəslədiyi yanlış burjua əqidəsi haqqında /Kamal Talıbzadə. XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi. – Bakı :Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1966. – S.316-324.

1973

24. Mövlayeva, S. “Kaspi” qəzeti səhifələrində şifahi xalq ədəbiyyatı məsələləri : Əhməd bəy Ağayevin “Kaspi” qəzetində Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı məsələlərinə dair yazdığı məqalələri haqqında / S.Mövlayeva. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. IV kitab. – Bakı : “Elm”, 1973. – S.160-162.

1976

25. Ağayev Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu : həyatı haqqında /Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. 10 cildə. I cild. – Bakı : Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1976. – S.96.

26. Köçərli, F. Azərbaycan burjua ideologiyasının əksinqilabi, mürtəcə mahiyyəti : Ə.Ağayevin və Ə.Hüseynzadənin ictimai-siyasi görüşləri haqqında /F.Köçərli. Marksizm-Leninizm və Azərbaycanda demokratik ictimai fikir. – Bakı : Azərnəşr, 1976. – S.94-115.

1980

27. Axundov, N. “Kaspi” qəzeti : Əhməd bəy Ağayevin “Kaspi” qəzetindəki fəaliyyəti haqqında /N.Axundov . Sənədlərin dili ilə. – Bakı : “Yazıçı”, 1980. – S.171-172 ; 177-179.

28. Qurbanov, Ş. Azərbaycan ədəbiyyatı və rusdilli mətbuatda onun əksi : Ə.Ağayevin dövrü mətbuatda etdiyi çıxışları və yazdığı məqalələri haqqında /Ş. Qurbanov. Ədəbi dostluq. – Bakı : “Yazıçı”, 1980. – S.44-47.

1982

29. Mir Cəlal, Hüseynov, F. Giriş : Əhməd bəy Ağayevin mətbuatda olan fəaliyyəti haqqında /Mir Cəlal, F.Hüseynov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. – Bakı : “Maarif”, 1982. – S. 8-22.

1984

30. Mirəhmədov, Ə. Əhməd bəy Ağayev : tanınmış ictimai xadim, tənqidçi, şərqşünas alim Ə.Ağayev haqqında /Ə.Mirəhmədov. Fikrin karvanı. – Bakı : “Yazıçı”, 1984. – S.80-95.

1987

31. Cəfərov, T. Ağayev (Ağaoğlu) Əhməd bəy : həyatı haqqında /T.Cəfərov. Məktəblinin ədəbiyyat lüğəti. – Bakı : “Ayna Mətbu Evi”, 1987. – S.8.

1992

32. Baykara, H. Difai partiyasının yaradılması : Difai partiyasının yaradılmasında və fəaliyyət göstərməsində Əhməd bəy Ağayevin rolu haqqında /H.Baykara. Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixi. – Bakı : Azərneşr, 1992. – S.120-122.

33. Nemanzadə, Ö. F. Əhməd bəy Ağayev : dövrünün tanınmış ziyalı, publisist, şərqşünas alim, tənqidçi Əhməd bəy Ağaoğlunun “Kaspi” qəzetindəki fəaliyyəti haqqında /Ö.F.Nemanzadə. Seçilmiş əsərləri. – Bakı : “Yazıçı”, 1992. – S.48-50.

1996

34. Qurbanov, Ş. Əhməd bəy Ağaoğlu və Cəmaləddin Əfqani. /Ş.Qurbanov. Cəmaləddin Əfqani və türk dünyası. – Bakı : Azərneşr, 1996. – S.94-123.

1997

35. Dəmirli M., Məmmədli, M. Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimləri : Əhməd bəy Ağayev (1869-1939) /M.Dəmirli, M.Məmmədli. Azərbaycan tarixi. – Bakı : 1997. – S.129-130.

1998

36. Əhməd bəy Ağayev : publisist, ədəbiyyatşünas Əhməd bəy Ağayev haqqında /“Varlıq” ensiklopedik toplusu. – Bakı : “Zaman”, 1998. – S.128-129.

37. Seyidzadə, D. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatı : Əhməd bəy Ağayevin Bakı şəhər dumasındakı fəaliyyəti, dövrü mətbuatda dərc edilən məqalələri və “Difai”

partiyasının yaradılmasında olan fəaliyyəti haqqında /D.Seyidzadə. Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində. Müstəqilliyə aparan yollar. – Bakı : 1998. – S.50-57 ; 117 ; 123-124.

1999

38. İmaməliyev, R. Ağayev Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu : Azərbaycan jurnalisti, alim, yazıçı, publisist /R.İmaməliyev. Ensiklopediya. Dünya nəşrləri, jurnalistləri, poliqrafçıları. – Bakı : “Boz oğuz” nəşriyyatı, 1999. – S.26-27.

2000

39. Rüstəmov, Y. Əhməd bəy Ağayevin sosial-siyasi və hüquqi görüşləri /Y.Rüstəmov. Siyasi-hüquqi fikir tarixi. – Bakı : Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 2000. – S.289-295.

2001

40. Əhmədov, H. Pedaqoji fikrin görkəmli nümayəndələri : görkəmli şərqşünas alim, publisist Əhməd bəy Ağayevin həyatı haqqında /Əhmədov H. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. – Bakı : ABU, 2001. – S.254-256.

2002

41. Hüseynov, Ə. Ağaoğlu : görkəmli alim, publisist və siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /Ə.Hüseynov. XX əsrin 100 görkəmli azərbaycanlısı. – Bakı : “Sumqayıt”, 2002. – S.15-17.

2003

42. Sofiyev, X. XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan mədəniyyətində ənənə, yenilik və Əhməd bəy Ağaoğlunun yaradıcılığı. – Bakı : 2003. – 22 s.

2004

43. Ağayev (Ağaoğlu) Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu (1869-1939) : görkəmli ictimai-siyasi xadim, publisist, yazıçı Əhməd bəy Ağayev haqqında /Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti. – 2 cildə. – I cild. – Bakı : “Lider nəşriyyat”, 2004. – S.103-104.

44. Dadaşov, A. “Difai” : “Difai” gizli təşkilatının yaranmasında böyük rolu olmuş Əhməd bəy Ağaoğlunun həyatı və fəaliyyəti haqqında /A.Dadaşov. Məhəmməd Həsən Hacinski. – Bakı : BDU-nun nəşriyyatı, 2004. – S.209-215.

45. “Difai” Azərbaycan milli partiyası : “Difai” partiyasının yaranmasında Əhməd bəy Ağayevin rolu və fəaliyyəti haqqında /Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. 2 cildə. – I cild. – Bakı : “Lider nəşriyyat”, 2004. – S.305.

46. Məmmədquluzadə, C. Cavab. Əhməd bəy Ağayev cənablarına. /C.Məmmədquluzadə C. Əsərləri 4-cildə. II cild. – Bakı : “Öndər Nəşriyyat”, 2004. – S.76-78.

47. Türk düşüncə və siyasi həyatında Əhməd bəy Ağaoğlu. – Bakı : “AZATAM”, 2004. – 164 s

2006

48. Şahverdiyev, A. B. Azərbaycan mühacirət mətbuatı : böyük şərqşünas alim, publisist, tənqidçi Əhməd bəy Ağaoğlunun mühacirət jurnalistikası / A.B. Şahverdiyev. Azərbaycan mətbuatı tarixi. – “Təhsil”. – 2006. – S.166-173.

49. Azərbaycanın görkəmli jurnalistləri : Azərbaycan jurnalisti, alim, yazıçı, publisist Əhməd bəy Ağayevin jurnalistik fəaliyyət haqqında /Azərbaycan mətbuat tarixi. – Bakı : “Təhsil”, 2006. – S.195-196

2007

50. Ədəbiyyat : Əhməd bəy Ağayevin ədəbi görüşləri haqqında /Azərbaycan etnoqrafiyası. – 3 cildə. – III cild. – Bakı : “Şərq-Qərb”, 2007. – S.339-340.

51. Əhməd bəy Ağaoğlu (1869-1939): Azərbaycan mühacirətinin görkəmli nümayəndəsi Əhməd bəy Ağaoğlunun həyat və fəaliyyəti haqqında /Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. 9-cildə. II cild. – Bakı : “Bakı Universiteti Nəşriyyatı”, 2007. – S.369-378.

52. Quliyev, V. Ön söz : Əhməd bəy Ağaoğlunun həyatı, yaradıcılığı və ictimai-siyasi fəaliyyəti haqqında /V.Quliyev. Seçilmiş əsərləri. – Bakı : “Şərq-Qərb”, 2007. – S.4-32.

2008

53. Ağaoğlu (Ağayev) Əhməd bəy Mirzə Həsən bəy oğlu : görkəmli ictimai xadim, publisist, mütəfəkkir və pedaqoq Əhməd bəy Ağaoğlunun həyatı haqqında /Cəlil Məmmədquluzadə ensiklopediyası. – Bakı : “Şərq-Qərb”, 2008. – S.43-44.

2009

54. Ağayev (Ağaoğlu) Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu : Azərbaycanın ictimai-siyasi xadimi, publisist, şərqşünas Əhməd bəy Ağayev haqqında /Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. 15 cildə. I cild. – Bakı : “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası”, Elmi Mərkəzi, 2009. – S.167-168.

55. Aşırlı, A. Cümhuriyyət dövrü mətbuatı (1918-1920) : Əhməd bəy Ağaoğlunun Gəncədə nəşr etdirdiyi “Türk yurdu” qəzetindəki fəaliyyəti haqqında /A.Aşırlı. Azərbaycan mətbuatı tarixi. – Bakı : “Elm və təhsil”, 2009. – S.209-210.

56. Aşırlı, A. “Həyat” qəzeti. İctimai-siyasi və ədəbi istiqamətləri : dövrünün görkəmli ziyalısı, publisisti Əhməd bəy Ağaoğlunun “Həyat” qəzetindəki fəaliyyəti haqqında /A. Aşırlı. Azərbaycan mətbuatı tarixi. – Bakı : “Elm və təhsil”, 2009. – S.112-114.

57. Aşırlı, A. “İrşad”. Qəzetin ideya-siyasi istiqaməti : Əhməd bəy Ağaoğlunun “İrşad” qəzetinin dərc olunmasında olan fəaliyyəti haqqında /A.Aşırlı. Azərbaycan mətbuatı tarixi. – Bakı : “Elm və təhsil”, 2009. – S.124-133.

2010

58. Qasımova, A. Hicab ətrafında müzakirələr : Əhməd bəy Ağayevin elmi, tarixi, publisistik əsərlərində hicab ətrafında olan müzakirələrə münasibəti haqqında /A. Qasimov. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatında qadın problemləri. – Bakı : “Adiloğlu”, 2010. – S.102-103 ; 109-114.

59. Qasımova, A. Qadın mövzunu işıqlandıran mətbuat orqanları : Əhməd bəy Ağayevin əsərlərində islam dinində qadına olan münasibət, qadın azadlığı haqqında /A.Qasımova. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatında qadın problemləri. – Bakı : “Adiloğlu”, 2010. – S.38-39.

2011

60. Əhmədov, B. Azərbaycan ədəbiyyatının milli hərəkat dövrü : “Difai” partiyasının yaradılmasında Əhməd bəy Ağaoğlunun rolu və fəaliyyəti /S.Əhmədov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 cildə. I cild. – Bakı : Elm və təhsil, 2011. – S.29-33.

61. Əhmədov, B. Əhməd bəy Ağaoğlu (Ağayev) : publisist, şərqşünas alim, tənqidçi və ictimai xadim Əhməd bəy Ağaoğlunun həyat və fəaliyyəti haqqında /B. Əhmədov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 cildə. I cild. – Bakı : “Elm və təhsil”, 2011. – S.89-108.

62. Mərdanov, M. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda təhsil : tanınmış alim, yazıçı, publisist Əhməd bəy Ağayev haqqında /M.Mərdanov. Azərbaycan təhsil tarixi. 3 cildə. I cild. – Bakı : “Təhsil”, 2011. – S.183-185.

2012

63.Dadaşov, A. Sovet işğalı və islam faktoru : görkəmli ictimai-siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /A.Dadaşova. Qarabəy Qarabəyov. – Bakı : “Letterpress” nəşriyyat evi, 2012. – S.212-213.

64. Rüstəmханlı, S. Difai fədailəri : Azərbaycan ictimai-fikir tarixinin ən nəhəng simalarından olan Əhməd bəy Ağaoğlunun 1905-1907-ci illər erməni-müsəlman davasında erməni-terrorunun qarşısını almaq üçün yaratdığı “Difai” partiyası və bu partiyadan olan fəaliyyəti haqqında. – Bakı : “Qanun” nəşriyyatı, 2012. – 448 s.

2013

65. Həsənlı, C. 1905-ci il. Bakı od içində : Əhməd bəy Ağaoğlunun Bakı Şəhər Dumasındakı fəaliyyəti haqqında /C. Həsənlı. Tarixi şəxsiyyətin tarixi. – Bakı : Azərbaycan Demokratik Akademiyası, 2013. – S.91-94.

66. Həsənlı, C. 1905-ci il. Bakı od içində : Əhməd bəy Ağaoğlunun Bakı hadisələri ilə bağlı dövrü mətbuatda dərc olunan məqalələri haqqında /C.Həsənlı. Tarixi şəxsiyyətin tarixi. – Bakı : Azərbaycan Demokratik Akademiyası, 2013. – S.101-103.

67. Həsənlı, C. Neft səltənətinin paytaxtında. Böyük hadisələrə doğru : publisist, şərqşünas alim Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /C. Həsənlı. Tarixi şəxsiyyətin tarixi . – Bakı : Azərbaycan Diplomatik Akademiyası, 2013. – S.55

2014

68. Cəbiyeva, T. Əhməd bəy Ağaoğlu : böyük ictimai-siyasi xadim, görkəmli jurnalist Əhməd bəy Ağaoğlunun həyatı haqqında /T. Cəbiyeva T. Səlahiyyətli səfir. – Bakı : “MTR Group”, 2014. – S. 121-125.

69. Turan, A. Əhməd Ağaoğlunun Əli bəy Hüseynzadəyə məktubu /A. Turan. Əli bəy Hüseynzadə. Həyatı, mübarizəsi, yaradıcılığı və şəcərəsi. – Bakı : “LetterPress”, 2014. – S.314

70. Turan, A. İlk gündəlik Azərbaycan qəzeti “Həyat” : Əhməd bəy Ağaoğlunun və Əli bəy Hüseynzadənin “Həyat” qəzetində işlədikləri birgə fəaliyyətləri haqqında /A.Turan. Əli bəy Hüseynzadə. Həyatı, mübarizəsi, yaradıcılığı və şəcərəsi. – Bakı : “LetterPress”, 2014. – S.76-7

71. Şirəliyev H., Əhmədov, Ə. Azərbaycan xalqının siyasi fikir tarixindən : Əhməd bəy Ağayevin siyasi baxışları haqqında /H.Şirəliyev, Ə.Əhmədov. Politologiya. – Bakı : “Apostroff”, 2014. – S.61-62.

2015

72. Talıbzadə, K. Mühafizəkar-romantik tənqid : Ə.Ağayevin Ədəbi görüşlərində mühafizəkar romantik tənqid haqqında /K.Talıbzadə. Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi (1800-1920-ci illər). – Bakı : “Şərq - Qərb Nəşriyyat Evi”, 2015. – S.273-278.

2016

73. Dünyaminqızı, Q. Əhməd bəy Ağaoğlu-“Sərbəst insanlar ölkəsi”nin sakini : Əhməd bəy Ağaoğlunun azadlıq, müstəqillik haqqında söylədiyi fikirlər barədə /Q.Dünyaminqızı. “Kaspi”-maarifçilik meydanı. – Bakı : “Zərdabi” LTD MMC, 2016. – S.356-359.

74. İsmayılqızı, N. “Firəng Əhməd” : görkəmli şərqsünas alim, publisist, siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /N.İsmayılqızı. “Kaspi”-maarifçilik meydanı. – Bakı : “Zərdabi LTD” MMC, 2016. – S.370-371.

75. Quliyev, V. Malta sürgünü : Əhməd bəy Ağaoğlunun Maltaya sürgün olunması və həbsxana həyatı haqqında /V.Quliyev. “Kaspi”-maarifçilik meydanı. – Bakı : “Zərdabi” LTD MMC, 2016. – S.342-355.

76. Məmmədli, N. Kimdir Ağaoğlu? : ictimai-siyasi xadim, publisist Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /N.Məmmədli. “Kaspi”-maarifçilik meydanı. – Bakı : “Zərdabi” LTD MMC, 2016. – S.307-310.

77. Osmanqızı, L. Əhməd bəy Ağaoğlunun “Difai” partiyası necə yarandı ? /L.Osmanqızı. “Kaspi” - maarifçilik meydanı. – Bakı : “Zərdabi LTD” MMC, 2016. – S.331-341.

78. Rzalı, R. Əhməd bəy Ağaoğlu : ictimai-siyasi xadim, publisist Əhməd bəy Ağaoğlunun mətbuat sahəsindəki fəaliyyəti və həyatı haqqında /R.Rzalı R. “Kaspi”-maarifçilik meydanı. – Bakı : “Zərdabi LTD” MMC, 2016. – S.360-367.

79. Səfərova, R. Əhməd bəy Ağaoğlunun ictimai-siyasi portreti /R.Səfərova. “Kaspi”-maarifçilik meydanı. – Bakı : “Zərdabi” LTD MMC, 2016. – S.320-330.

80. Şeyxzamanlı, N. “Difai” Partiyasının yaradılması : “Difai” partiyasının yaradıcısı Əhməd bəy Ağayev haqqında. – Bakı : “Xan” nəşriyyatı, 2016. – S.264-267.

81. Vəkilov, S. Sürəyya Ağaoğlu - Türkiyənin ilk qadın vəkili : böyük fikir adamı, siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlunun qızı Sürəyya Ağaoğlunun həyatı və fəaliyyəti haqqında /S.Vəkilov. “Kaspi”-maarifçilik meydanı. – Bakı : “Zərdabi LTD” MMC, 2016. – S.368-369.

2018

82. Ağaoğlu, S. Atamın dostları : kitaba müəllifin atası görkəmli ictimai-siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlu və onun yaxın dostları ilə bağlı xatirələri daxil edilmişdir /S.Ağaoğlu. Atamın dostları. – Bakı : Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi, 2018. – 372 s.

83. Quliyev V. Cümhuriyyətə yol açan qəzet : görkəmli ictimai-siyasi xadim Əhməd bəy Ağayevin “Kaspi” qəzetində olan fəaliyyəti haqqında /Ə.Topçubaşov . “Kaspi”dən seçmələr. – Bakı : “Zərdabi” LTD MMC. – 2018. – S.7.

2019

Quliyev, Vilayət. Atatürk və Əhməd Ağaoğlu : Türk dünyasının iki böyük insanının dostluq hekayəsi / V.Quliyev ; red. Və ön sözün müəll. N.Cəfərov. – Bakı : Qanun , 2019. – 192 s.

Dövrü mətbuatda

1988

84. Əliyev, M. Əhməd bəy Ağayev : şərqşünas alim, publisist, ideoloq və ictimai xadim Əhməd bəy Ağayevin həyatı və fəaliyyəti haqqında / M.Əliyev //Ədəbiyyat və incəsənət. – 1988. – 18 iyun. – S.6.

1989

85. Cəfərzadə, Ə. Sitarə xanımın taleyi : Əhməd bəy Ağayevin ömür-gün dostu Sitarə xanım haqqında oğlu Səməd Ağaoğlunun xatirələri /Ə.Cəfərzadə //Ədəbiyyat və incəsənət. – 1989. – 27 oktyabr. – S.2.

86.Əfəndiyev, P. Əhməd bəy Ağayev xalq poeziyamız haqqında / P.Əfəndiyev //Azərbaycan müəllimi. – 1989. – 15 sentyabr. – S.2.

87. Talıbzadə, K. Əhməd Ağaoğlu : dövrünün tanınmış ziyalı, tənqidçi Ə.Ağaoğlunun həyatı və yaradıcılığı haqqında /K.Talıbzadə // Azərbaycan. – 1989. - № 1. – Yanvar. – S.133-146.

1990

88. Cəfərov, N. Bir millətin iki oğlu, yaxud millət öz oğulları ilə özünə dönür : Azərbaycanın görkəmli oğulları Əli bəy Hüseynzadə və Əhməd bəy Ağayev haqqında / N.Cəfərov //Ədəbiyyat və incəsənət. – 1990. – 28 sentyabr. – S.6.

89. Xatirə yığıncağı : Azərbaycanın üç böyük oğlu Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev və Əhməd Cəfəroğlunun xatirəsinə həsr olunmuş və Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Natəvan klubunda “Xatirə” irs komissiyasının təşkil etdiyi yığıncaq haqqında //Ədəbiyyat və incəsənət. – 1990. – 7 sentyabr. – S.1.

1991

90. Akura, Y. Əhməd bəy Ağaoğlu : Azərbaycan Demokratik Respublikasının nümayəndələrindən biri / Y.Akura //Elm. – 1991. – 13 aprel.

91. Mirəhmədov, Ə. Mütəfəkkirin milli intibah arzuları : Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında/ Ə.Mirəhmədov //Bakı. – 1991. – 24 may.

1992

92. Mirəhmədov, Ə. Təqsirimi yumaq istəyirəm : Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /Ə.Mirəhmədov //Ədəbiyyat qəzeti. – 1992. – 21 fevral.

1996

93. Quliyev, V. Nəriman Nərimanov və Əhməd Ağaoğlu : N.Nərimanov və Əhməd Ağaoğlunun qarşılıqlı insani münasibətləri, ictimai-siyasi əməkdaşlıq və dostluq əlaqələri haqqında / V.Quliyev //Xalq qəzeti. – 1996. – 26 oktyabr. – S.5.

1997

94. Hüseynov, Ş. Əhməd bəy Ağaoğlunun əxlaqi-etnik və pedaqoji görüşləri /Ş.Hüseynov //Azərbaycan məktəbi. – 1997. - № 4. – İyul-avqust. – S.85-89.

1998

95. Əliyev, M. Əhməd bəy Ağayev / M.Əliyev //Ədəbiyyat və incəsənət. – 1998. – 10 iyun. – S.6.

2000

96. Sofiyev, X. Mədəniyyətşünaslıqda Marcinallıq ideyası və Əhməd bəy Ağaoğlunun şəxsiyyəti / X.Sofiyev //Ulduz. – 2000. - № 7. – İyul. - S.86-88.

2001

97. Xəlilzadə, F. Türkiyənin ilk qadın vəkili : Əhməd bəy Ağayevin qızı Sürəyya Ağaoğlu haqqında / F.Xəlilzadə //Azərbaycan. – 2001. – 5 dekabr. – S.3.

98. Tahirli, A. “Difai” –təcavüz və terrordan müdafiə : “Difai” partiyasının yaradılmasında Əhməd bəy Ağaoğlunun rolu və fəaliyyəti haqqında / A.Tahirli //Azərbaycan müəllimi. – 2001. – 24-30 may. – S.2.

2004

99. Hüseyinov, Ş. Əhməd bəy Ağaoğlunun intellektual həyatı və biz : nəzəri-metodoloji polemika / Ş.Hüseyinov //Azərbaycan. - 2004. - № 9. – Sentyabr. – S.160-171.

2005

100. Ağayev, M. Əhməd bəy Ağayev və İslam dini : fəlsəfi düşüncələri / M.Ağayev //Dirçəliş XX əsr. – 2005. - № 93. – Noyabr. – S.87-99.

101. Əfəndiyev, P. Əhməd bəy Ağayevin xalq ədəbiyyatımız haqqında məqalələri/ P.Əfəndiyev //Yeni Azərbaycan. – 2005. – 12 yanvar. – S.5 ; 13 yanvar. – S.5.

102. Quliyev, V. Yeni türk hekayəçisi : Əhməd bəy Ağaoğlunun oğlu Səməd bəy Ağaoğlu haqqında / V.Quliyev //Azərbaycan. – 2005. – 11 yanvar. – S.6.

103. Məmmədov, X. Əlyazmaları yanmır, ancaq taleləri qərribə olur : tanınmış türk yazarı Gülsərən Akarın görkəmli mütəfəkkir Əhməd bəy Ağaoğluna həsr etdiyi “Türk düşüncə və siyasi həyatında Əhməd Ağaoğlu” adlı monoqrafiyası haqqında / X.Məmmədov //Ədəbiyyat qəzeti. – 2005. – 25 mart. – S.5.

104. Rzalı, R. Əhməd bəy Ağaoğlu : fiziki və mənəvi həyatını millətinin azadlığı uğrunda paymal etmiş mücahid / R.Rzalı //Azərbaycan. – 2005. – 15 iyul. – S.7.

105. Rzalı, R. Füyuzatçılar : Əhməd bəy Ağayevin “Füyuzat” jurnalında olan fəaliyyəti haqqında/ R.Rzalı //Azərbaycan. – 2005. – 21 iyul. – S.5.

106. Sofiyev, X. Əhməd bəy Ağaoğlu / X.Sofiyev //Mədəni-maarif. – 2005. - № 7. – İyul. - S.35-40.

107. Sultanlı, V. Əhməd bəy Ağaoğlu –Şərqdə nicat vermək istəyən dahi / V.Sultanlı //Hərbi and. – 2005. – 6 mart. – S.13.

108. Sultanlı, V. Əhməd bəy Ağaoğlu – Şərqdə nicat vermək istəyən dahi : Əhməd bəy Ağaoğlunun yaradıcılığı haqqında / V.Sultanlı //Hərbi and. – 2005. – 27 fevral. – S.15.

2006

109. Osmanqızı, L. Əhməd bəy Ağayevin “Kaspi” qəzetində dərc olunmuş hekayələri / L.Osmanqızı //Azərbaycan. – 2006. - № 4. – Aprel. – S.182-186.

110. Sultanlı, V. Əhməd Ağaoğlu fenomeni : Azərbaycan mühacirətinin görkəmli nümayəndəsi Ə.Ağaoğlunun “Üç mədəniyyət” kitabı haqqında / V.Sultanlı //Ədəbiyyat qəzeti. – 2006. – 1 sentyabr. – S.1-2.

111. Süleymanlı, M. İslamın elm və mədəniyyət dini kimi şərhində Əhməd Ağaoğlunun mövqeyi /M.Süleymanlı //Mədəni-maarif. – 2006. - № 5. – May. – S.22-24.

2007

112. Rzalı, R. Türkiyə Anadolu Agentliyinin yaradıcısı : Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /R.Rzalı //Azərbaycan. – 2007. – 30 may. – S.7.

113. Sultanlı, V. Vətənə sığmayan xatirələr : Əhməd bəy Ağaoğlunun ailəsinin onun haqqında söylədiyi xatirələr/V.Sultanlı // Mütərcim. – 2007. - №1-2. – Yanvar-fevral. – S.120-122.

2009

- 114. Atasına layiqli oğul –Səməd Ağaoğlu** : Əhməd bəy Ağaoğlunun oğlu haqqında //Xəzər. – 2009. – 7 fevral. – S.17.
- 115. Atatürk Mərkəzində Əhməd bəy Ağaoğlunun 140 illiyinə həsr olunan tədbir keçirilib** //525-ci qəzet. – 2009. – 21 may. – S.3.
- 116. Əhməd bəy Ağaoğlunun yubileyinə həsr olunmuş tədbir keçirildi** //Portret. – 2009. – 21-22 may. – S.13.
- 117. Xudanlı, F.** Əhməd bəy Ağaoğlunun fikir dünyası / F.Xudanlı //Palitra. – 2009. – 4 fevral. – S.11.
- 118. Nüşabə.** Türkiyəli şairə Yeşim Ağaoğlu Bakıda / Nüşabə //Palitra. – 2009. – 22 may. – S.7.
- 119. Turan, A.** Ulusu sevmək fənni : Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tanınmış liderlərindən olan Əhməd Ağaoğlu haqqında /A.Turan //Ədəbiyyat qəzeti. – 2009. – 22 may. – S.6.
- 120. Zümrüd.** Əhməd bəy Ağaoğlunun yubileyinə həsr olunmuş tədbir keçirildi / Zümrüd //Səs. – 2009. – 21 may. – S.10.

2010

- 121. Hacıyeva, L.** Mübariz ruhlu qəzet : Əhməd bəy Ağaoğlunun “Kaspi” qəzetindəki fəaliyyəti haqqında /L.Hacıyeva//Azərbaycan. – 2010. – 20 iyul. – S.6.
- 122. Rzalı, R.** Onun yaradıcısı və ilk baş direktoru Əhməd bəy Ağaoğludur : Anadolu Agentliyi -90 / R.Rzalı //Azərbaycan. – 2010. – 20 aprel. – S.9.

2011

- 123. Əzimova, A.** Əhməd bəy Ağaoğlu “Kaspi” qəzeti səhifələrində /A.Əzimova //Kaspi. – 2011. – 30 sentyabr. – S.12.

- 124. Fərhadov, Ə.** Əhməd Ağaoğlu və dini maarifçilik / Ə.Fərhadov //Bakı Dövlət Universiteti ilahiyyat fakültəsinin elmi məcmuəsi. – Bakı : 2011. - № 16. – Dekabr. – S.63-80.
- 125. Quliyev, V.** Əhməd Ağaoğlu. Paris illəri : AXC-nin görkəmli nümayəndəsi Əhməd Ağaoğlu haqqında /V.Quliyev //525-ci qəzet. – 2011. – 18 iyun. – S.24-25.
- 126."Mən bir əsir idim, azad olmaq istədim...":** Azərbaycanın azadlıq mücahidlərindən biri-Əhməd bəy Ağaoğlu //Azadlıq. – 2011. – 8 aprel. – S.13.

2012

- 127. Bayramoğlu, A.** Əhməd bəy Ağayevin “Dəbistan” və “Molla Nəsrəddin” məqaləsi və mətbuata dair fikirləri haqqında /A.Bayramoğlu //Azərbaycan müəllimi. – 2012. – 20 iyul. – S.4.
- 128. Dünyaminqızı, Q.** Ağaoğlu publisistikasına layiqli töhfə : Lalə Osmanqızının “Əhmədbəy Ağaoğlunun publisistikası” kitabı haqqında/ Q.Dünyaminqızı //Ədalət. – 2012. – 17 iyul. – S.4.
- 129. Əhməd, D.** Böyük oyun, böyük dostluq : Əhməd Ağaoğlu və Atatürk / D.Əhməd //Ədalət. – 2012. – 13 iyul. – S.4.
- 130. Əzimova, A.** Mətbuat və ictimai fikir tariximiz haqqında maraqlı tədqiqat işi: Lalə Osmanqızının mətbuat və ictimai fikir tariximiz haqqında maraqlı tədqiqat işi //525-ci qəzet. – 2012. – 11 may. – S.6.
- 131. Qəzənfəroğlu, F.** Əhməd bəy Ağaoğlu və türk-islam millətçiliyi : Azərbaycan türkçülüüyü ideyası / F.Qəzənfəroğlu //Türküstan. – 2012. – 8-14 iyul. – S.11.
- 132. Quliyev, V.** Əhməd Ağaoğlu : Malta sürgünü / V.Quliyev //525-ci qəzet. – 2012. – 7 aprel. – S.24-25.
- 133. Quliyev, V.** “Şair, hökmdarın hüzurundasın...” : Atatürk və Əhməd bəy Ağaoğlu / V.Quliyev //525-ci qəzet. – 2012. – 17 noyabr. – S.8-9.

134. Oqtay. Ağaoğlular ailəsi : Mətbuat tariximizdən /Oqtay //Xalq cəbhəsi. – 2012. – 2 avqust. – S.11.

135. Oqtay. "Musiqisi olmayan millət qəlbi olmayan bir vücuda bənzər" : Əhməd Ağaoğlu aşiq sənətini yüksək qiymətləndirirdi / Oqtay //Xalq cəbhəsi. – 2012. – 12 aprel. – S.13.

2013

136. Hüseynov, Ş. Üzeyir Hacıbəylinin Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında naməlum bir məqaləsi / Ş.Hüseynov //525-ci qəzet. – 2013. – 18 sentyabr. – S.7.

137. Mirzəliyev, T. Əhməd bəy Ağaoğlu ədəbiyyatşünas kimi / T.Mirzəliyev //Filologiya məsələləri. – 2013. - №3. – Mart. – S. 335-341.

138. Mustafa, Ə. Milli azadlıq mücahidi : Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin görkəmli liderlərindən olan Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında / Ə.Mustafa //Zaman. – 2013. – 7 fevral. – S.12.

139. Nuriyeva, K. Əhməd bəy Ağaoğlunun "İslama görə və müsəlman aləmində qadın" əsəri haqqında / K.Nuriyeva //Bakı Dövlət Universiteti. İlahiyyat Fakültəsinin Elmi Məcmuəsi. – 2013. -№ 19. – İyun. – S.327-335.

140. Rəyalə. Türkiyədə azadlıq hərəkatına rəhbərlik edən azərbaycanlılar : Əhməd bəy Ağaoğlu və Əli bəy Hüseynzadə haqqında / Rəyalə //Azad Azərbaycan. – 2013. – 20 noyabr. – S.6.

141. Rzayeva, M. Azərbaycan mətbuatının mütəfəkkiri - Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında / M.Rzayeva //Şərq. – 2013. – 22 oktyabr. – S.11.

142. Zakırqızı, A. Azərbaycan alimlərinin türkçülük tarixində xidmətləri : Azərbaycan alimləri Əhməd bəy Ağaoğlunun və Əli bəy Hüseynzadənin türkçülük tarixindəki fəaliyyəti haqqında / A.Zakırqızı //Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi. – 2013. - №1. – Yanvar-mart. – S.57-6

2014

143. Abdullayeva, E. Saxtalaşdırılmış Azərbaycan tarixi və ortaya çıxan həqiqətlər : İctimai xadim Əhməd bəy Ağaoğlu və onun "Difai" partiyası haqqında / E.Abdullayeva //Hərbi and. – 2014. – 11 yanvar. – S.13.

144. Dünyaminqızı, Q. Əhməd bəy Ağaoğlu "Sərbəst insanlar ölkəsinin" sakini idi / Q.Dünyaminqızı //Kaspi. – 2014. – 30 oktyabr. – S.14.

145. Əhməd, D. 56 il sonra Ata evində : Səməd Ağaoğlunun Şuşa xatirələri / D.Əhməd //Türküstan. – 2014. – 16-22 noyabr. – S.16.

146. Əlizadə, M. "Anadolu Agentliyini Əhməd Ağaoğlu qurub" / M.Əlizadə //Xalq cəbhəsi. – 2014. – 1 fevral. – S.6.

147. İbrahimov, R. İki əsrdə yaşayıb yaradanlar haqda kitab... : Professor Əziz Mirəhmədovun "Azərbaycan jurnalistləri və nəşirləri" və "Əhməd bəy Ağaoğlu" kitablarının təqdimatı keçirildi / R.İbrahimov //Bizim yol. – 2014. – 15 mart. – S.13.

148. İsmayıl. Örnək şəxsiyyət...: Əhməd bəy Ağaoğlu mühacir həyatı yaşasa da, azərbaycançılıq ən məşhur carçılarından olub / İsmayıl //Şərq. – 2014. – 15 may. – S.11.

149. Quliyev, V. Əhməd Ağaoğlu: Malta sürgünü //Kaspi. – 2014. – 30 oktyabr. – S.18-20.

150. Quliyev, V. Əhməd Ağaoğlu şərqsünasların London Konqresində/ V.Quliyev //525-ci qəzet. – 2014. – 4 oktyabr. – S.14-15.

151. Quliyev, V. Əhməd bəy Ağaoğlunun "Difai" partiyası necə yarandı ? / V.Quliyev //Kaspi. – 2014. – 30 oktyabr. – S.21-23.

152. Quliyev, V. Yaşam boyu sürən dostluq : Əli bəy Hüseynzadə və Əhməd Ağaoğlu / V.Quliyev //525-ci qəzet. – 2014. – 15 mart. –S.10-11.

153. Məmmədli, N. Kimdir Ağaoğlu : O, qəzetçilik fəaliyyətinə "Kaspi"dən başlamışdır / N.Məmmədli //Kaspi. – 2014. – 30 oktyabr. – S.10-11.

154. Nuri, E. "Cavid şeirilə Əli bəy Hüseynzadəyə Bakıya gəlməməyi işarə edib". Akif Aşırılı: "Əhməd bəy Ağaoğlu ona məktubunda yazmışdı ki, vətənin nicatı biz ikimizin birliyindədir" /E.Nuri //Türküstan. – 2014. – 2-8 mart. – S.5.

155. Rzalı, R. Əhməd bəy Ağaoğlu : türkçülük hərəkatı ideoloqlarından Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /R.Rzalı //Kaspi. – 2014. – 30 oktyabr. – S.9.

156. Səfərov, N. Əhməd bəy Ağayevin (Ağaoğlunun) ictimai-siyasi portreti haqqında / N.Səfərov //Kaspi. – 2014. – 30 oktyabr. – S.15-17.

157. Süleymanlı, M. Türk dünyasının böyük mütəfəkkirlərindən olan Əhməd bəy Ağaoğlunun "Tanrı dağında" adlı mifoloji hekayəsi haqqında / M.Süleymanlı //Ədəbiyyat qəzeti. – 2014. – 14 noyabr. – S.12.

158. Sürəyya Ağaoğlu-Türkiyənin ilk qadın vəkili: qürur duyulacaq həmyerlimizi yaxından tanıyaq //Türküstan. – 2014. – 25-31 may. – S.13.

159. Tahirqızı, Ü. Türkiyə və Azərbaycan parlamentinin yeganə ortaq millət vəkili...: Əhməd bəy Ağaoğlu Parisdə, Bakıda, İstanbulda minlərlə məqalə çap etdirib, xeyli kitab yazıb /Ü.Tahirqızı //Xalq cəbhəsi. – 2014. – 26 fevral. – S.13.

160. Turan, A. Hürriyyət mələyinin aşığı : tənqidçi, alim, publisist Əhməd Ağaoğlu haqqında / A.Turan //Ədəbiyyat qəzeti. – 2014. – 13 iyun. – S.4-5.

2015

161. Dilqəm, Ə. Əhməd Ağaoğlu Səfəvilər haqqında / Ə.Dilqəm //Türküstan. – 2015. – 1-7 mart. – S.13.

162. Dilqəm, Ə. Xoşbəxtlik qapısının küçələri. Əhməd bəy Ağaoğlunun nəvəsi ilə görüş //Naşir. – 2015. – 26 noyabr. – S.84-88.

163. Əhməd bəy Ağaoğlunun irsi Vətəndə //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 16 may. – S.28.

164. Əhməd, D. Qızı Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 9 dekabr. – S.30.

165. Əhməd, D. Səməd Ağaoğlunun ədəbiyyat xatirələri Səbahəddin Əli ilə üz-üzə //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 12 sentyabr. – S.5.

166. Mirəhmədov, Ə. Əziz Mirəhmədovun "İlk sözü" : O Əhməd bəy Ağaoğlunu əzəl "taniyanlardan" biriydi... //Qobustan. – 2015. - № 3. – Mart. – S.20-21.

167. Sarıyeva, İ. Azərbaycan ictimai-siyasi fikir tarixində Əhməd bəy Ağaoğlu şəxsiyyəti... //Bakı xəbər. – 2015. – 24 iyul. – S.15.

168. Sarıyeva, İ. Əhməd bəy Ağaoğlunun xatirələrindən ... / İ.Sarıyeva //Bakı xəbər. – 2015. – 25-27 iyun. – S.15.

169. Süleymanlı, M. Mən nəyəm : müəllifin Əhməd bəy Ağaoğlunun "Mən nəyəm" adlı on iki hissədən ibarət olan məqaləsi haqqında fikirləri /M.Süleymanlı //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 2 may. – S.22.

170. Tahirli, A. Ağaoğluların arzusu : tanınmış ictimai-siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlunun nəvələrinin Azərbaycana gəlişi, vətəni ziyarət etmələri haqqında / A.Tahirli //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 23 may. – S.25.

171. Tahirli A., Gəncəli, M. Əhməd bəy Ağaoğlu. Malta məktubları :görməli dövlət xadimi Əhməd bəy Ağaoğlunun Malta sürgünündə olduğu zaman ailəsinə yazdığı "Malta məktubları" haqqında / A.Tahirli, M.Gəncəli //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 6 iyun. – S.14 ; 13 iyun. – S.11 ; 26 iyun. – S.27 ; 4 iyul. – S.6 ; 1 avqust. – S.9 ; 15 avqust. – S.9.

172. Tahirli, A. Əhməd bəy Ağaoğlunun bir xitabı :Ə.Ağaoğlunun nəvəsi tanınmış tərcüməçi, istedadlı rəssam və heykəltaraş Təktaş Ağaoğlunun İstanbuldakı mənzilindən tapılan və Ə.Ağaoğluna aid olan bir kitabı haqqında / A.Tahirli //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 16 may. – S.28.

173. Tahirli, A. Əhməd bəy Ağaoğlunun irsi Vətəndə : Azərbaycan və Türkiyə tarixində parlaq iz qoymuş Əhməd bəy Ağaoğlunun həyat və fəaliyyətindən bəhs edən tarixi sənədlərin İstanbuldan Bakıya gətirilməsi haqqında / A.Tahirli //Ədəbiyyat qəzeti. – 2015. – 16 may. – S.28.

174. Zakirqızı, A. Türkiyəli alim Hilmi Ziya Ülkən Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında /A.Zakirqızı //Azərbaycan MEA-nın Xəbərləri: İctimai elmlər seriyası.-2015.- №2.- Fevral. - S.184-189.

2016

175. Ağayev, M. Əhməd bəy Ağaoğlu islam dini haqqında / M.Ağayev //Dövlət və din. – 2016. - № 5. – May -iyun. – S.72-77.

176. Cəfərov, N. Əhməd Ağaoğlu... Atatürkün həm “dost”u, həm də “düşmən”i / N.Cəfərov //Ədəbiyyat qəzeti. – 2016. – 3 dekabr. – S.4-5.

177. Dilqəm, Ə. Əhməd bəy Ağaoğlunun nəvəsi: "Babam Mustafa Kamal Paşanı çox sevdi" /Ə.Dilqəm //Türküstan. – 2016. – 13-19 dekabr. – S.8-9.

178. Dünyaminqızı, Q. Əhməd bəy Ağaoğlunu ram edən sevgi dolu böyük qadın /Q.Dünyaminqızı //Kaspi. – 2016. – 1 noyabr. – S.15.

179. Əzizəliyeva, B. Əhməd bəy Ağaoğlunun islam dünyasında qadına münasibət barədə düşüncələri / B.Əzizəliyeva //525-ci qəzet. – 2016. – 13 dekabr. – S.6.

180. Gəncəli, M., Tahirli A. Əhməd bəy Ağaoğluna Yusif Vəzir Çəmənəminlinin ünvanladığı məktubu haqqında/ M.Gəncəli, A.Tahirli //Ədəbiyyat qəzeti. – 2016. – 19 noyabr. – S.21.

181. Gəncəli, M., Tahirli A. Yusif Vəzir Çəmənəminli Əhməd bəy Ağaoğluna niyə müraciət etmişdir ? / M.Gəncəli, A.Tahirli //Ədəbiyyat qəzeti. – 2016. – 19 noyabr. – S.21.

182. Karahan , M. Əhməd bəy Ağaoğlu yaradıcılığında dünyəvi dövlət və cəmiyyət arayışları / M.Karahan //Sumqayıt Dövlət Universiteti. Elmi Xəbərlər =Научные известия. – 2016. - № 4. – Aprel-may. – S.42-45.

183. Tahirli, A. Türkiyə tarixində iz qoyan bacılar : İstanbuldakı Qadın Əsərləri Kitabxanası və Bilgi Mərkəzi Vəqfinə Əhməd bəy Ağaoğlunun varisləri tərəfindən Ağaoğlu bacılarının şəxsi mənşəli sənədlərin və nadir sənədlərin kitab kataloqunun tərtibi haqqında/ A.Tahirli //Ədəbiyyat qəzeti. – 2016. – 23 yanvar. – S.22.

184. Vəzirov, Y. Yusif Vəzir Çəmənəminli Əhməd bəy Ağaoğluna niyə müraciət etmişdi? / Y.Vəzirov //Ədəbiyyat qəzeti. – 2016. – 19 noyabr. – S.21.

2017

185. Aşırlı, A., Vəliyev A. Əhməd bəy Ağaoğlunun öz əli ilə yazdığı həyatı / A.Aşırlı, A.Vəliyev //Şərq qəzeti. – 2017. – 14 yanvar. – S.5.

186. Dilqəm, Ə. Əhməd bəy Ağaoğlu İstanbulda anıldı /Ə.Dilqəm //Türküstan. – 2017. – 27-29 may. – S.16.

187. Fərəcova, Z. Əhməd bəy Ağaoğlu və onun "Hicrəti-Kubra" əsəri / Z.Fərəcova //Azərbaycan jurnalı. – 2017. -№ 6. – İyun. – S.169-183.

188. İsmayıl. “Əhməd bəy Ağaoğlu türk-müsəlman dünyasının inkişafı üçün çalışıb” / İsmayıl //Şərq. – 2017. – 20 may. – S.6.

189. Quliyev, V. Əhməd Ağaoğlu-Əlimərdan bəy Topçubaşov: Problemlə dostluq / V.Quliyev //525-ci qəzet. – 2017. – 24 iyun. – S.18-19.

- 190. Quliyev, V.** Əhməd Ağaoğlunun bir məktubu haqqında / V.Quliyev //525-ci qəzet. – 2017. – 27 may. – S.14-15.
- 191. Nuri, E.** “Ağaoğluya aid 80 sənədi Bakıya gətirdim”- Akif Aşırılıdan dəyərli töhfə / E.Nuri //Şərq qəzeti. – 2017.- 17 may. – S.4.
- 192. Ömərov, V.** Əhməd bəy Ağaoğlunun hökumət və hakimiyyət prinsipləri/ V.Ömərov //Səs. – 2017. – 2 avqust. – S.15.
- 193. Tahirli, A., Gəncəli M.** Əli bəy Hüseynzadənin Əhməd bəy Ağaoğluna sevgi, səmimiyyət... və sirlərlə dolu bir məktubu : Mətbuat tarixindən / A.Tahirli, M.Gəncəli //Azərbaycan. – 2017. – 22 fevral. – S.12.
- 194. Tahirli, A., Gəncəli M.** Osmanlı zabitindən Əhməd bəy Ağaoğluna məktub : Arxivlərə işıq düşür/ A.Tahirli, M.Gəncəli //Azərbaycan. – 2017. – 23 iyul. – S.6.
- 195. Zakırqızı, A.** Böyük nəslin görkəmli övladı : Səməd bəy Ağaoğlu atasının layiqli davamçısı idi / A.Zakırqızı //Kaspi. – 2017. – 27 sentyabr. – S.11.

2018

- 196. Azad insanlar ölkəsində :** Əhməd bəy Ağaoğlu “Azadlıq-tamahına sahib olmaq, doğrunu sevməkdən və ləyaqət sahibi olmaqdan keçir : maarifçi, ictimai xadim Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında //Azad Azərbaycan. – 2018. – 19 oktyabr. – S.7.
- 197. Bayramova, Z.** Azərbaycan ictimai fikir tarixinin görkəmli nümayəndəsi : görkəmli publisist və tənqidçi, tanınmış hüquqşünas və şərqşünas alim Əhməd bəy Ağaoğlunun anadan olmasının 150 illiyi ilə bağlı keçiriləcək tədbirlər haqqında / Z.Bayramova //Səs. – 2019. – 23 aprel. – S.11.
- 198. Əhməd bəy Ağaoğlunun kitabı Strasburqda çap edilib** //Mədəniyyət. – 2018. – 16 fevral. – S.5.

- 198. Qaraoğlu, F.** Tarixdə iz buraxanlar: Əhməd bəy Ağaoğlu / F.Qaraoğlu //Bakı xəbər. – 2018. – 7 mart. – S.13
- 199. Ömərov, V.** Əhməd bəy Ağayevin əsərlərində qadın hüquqlarının müdafiəsi / V.Ömərov //Səs. – 2018. – 13 sentyabr. – S.15.
- 200. Rəsulzadə, M.** Ağaoğlu Əhməd : Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti- 100/ M.Rəsulzadə //525-ci qəzet. – 2018. – 10 mart. – S.18-19
- 201. Şahanə.** “Türkçülüyün patriarxı” : Əhməd Ağaoğlu adlı kitab çıxıb / Şəhanə //525-ci qəzet. – 2018. – 5 iyun. – S.8.

2019

- 202. Bir qrup tərcüməçiyə Əhməd bəy Ağaoğlu mükafatı təqdim edildi :** Azərbaycan Yazıçılar Birliyində keçirilən tədbir haqqında //Ədəbiyyat qəzeti. – 2019. – 25 may. – S.13.
- 203. Dünyaminqızı, Q.** Arzusu çin olan fikir və əməl nəhəngi : Əhməd bəy Ağaoğlu və mətbuat / Q.Dünyaminqızı //Kaspi. – 2019. – 23 aprel. – S.15.
- 204. Əhməd bəy Ağaoğlunun xatirələri çap olunub.** “Çapar Yayınları” görkəmli ictimai-siyasi xadim Əhməd bəy Ağaoğlunun xatirələrini çap etdirilməsi haqqında //Kaspi. – 2019. – 6-8 aprel. – S.8.
- 205. Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı** //Ədəbiyyat qəzeti. – 2019. – 13 aprel. – S.2.
- 206. Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illiyinə həsr olunan elmi seminar :** ADU-da keçirilən “Əhməd bəy Ağaoğlu -150 illik fikirdühamız və difaimiz” adlı elmi seminar haqqında //Mədəniyyət. – 2019. – 3 may. – S.4.

207. Həşimzadə, N. Əhməd Ağaoğlu – Dünən, bu gün və həmişə / N.Həşimzadə //Ədəbiyyat qəzeti. – 2019. – 9 fevral.. – S.25.

208. Şamiloğlu, Ş. Şərq və Qərb düşüncə sistemi qovşağında / Ş.Şamiloğlu //Kaspi. – 2019. – 1 may. – S.15; 2 may. – S.15.

Avtoreferatlar

2006

209. Hacıyeva, L. Əhməd bəy Ağayevin publisistikası : “Kaspi” qəzetinin materialları əsasında. – Avtoreferat. – Bakı, 2006. – 26 s.

2007

210. Hüseynova, Ü. Əhməd bəy Ağaoğlunun ədəbi-tənqidi görüşləri. – Avtoreferat. – Bakı, 2007. – 26 s.

Распоряжение Президента Азербайджанской Республики о проведении 150-летнего юбилея Ахмед бека Агаоглу

В 2019 году исполняется 150 лет со дня рождения одного из выдающихся представителей азербайджанской общественной мысли, видного публициста и критика, известного юриста и ученого-востоковеда Ахмед бека Агаоглу (Ахмед бека Мирза Гасан оглу Агаева).

Ахмед бек Агаоглу с начала прошлого века принимал активное участие в сложных общественно-политических процессах, происходивших в Азербайджане и за его пределами, и был известен как патриот, постоянно находившийся в первых рядах движения национального пробуждения, а также как последовательный сторонник политики модернизации на мусульманском Востоке. В течение своей многогранной, напряженной и плодотворной деятельности во имя защиты общенародных интересов он создал яркое художественно-публицистическое и содержательное научно-теоретическое наследие, внес заслуживающий внимания вклад в дальнейшее обогащение сокровищницы литературно-культурной и социально-философской мысли Азербайджана новыми идеями и концепциями. Обладающие широким тематическим охватом глубоко содержательные работы Ахмед бека Агаоглу, освещающие общественные проблемы в духовно-нравственном аспекте, призывающие общество к прогрессу и обновлению путем использования плодов передовой мировой культуры, являются важным вкладом в азербайджанское просветительство.

Руководствуясь пунктом 32 статьи 109 Конституции Азербайджанской Республики, в целях обеспечения проведения 150-летнего юбилея мыслителя Ахмед бека Агаоглу, оставившего глубокий след в истории азербайджанской общественной мысли, постановляю:

1.Национальной Академии Наук Азербайджана совместно с Министерством образования Азербайджанской Республики и Министерством культуры Азербайджанской Республики подготовить и осуществить план мероприятий, посвященных 150-летнему юбилею видного общественного деятеля Ахмед бека Агаоглу.

2.Кабинету Министров Азербайджанской Республики решить вопросы, вытекающие из настоящего Распоряжения.

Ильхам Алиев
Президент Азербайджанской Республики
город Баку, 10 апреля 2019 года.

Ахмед бек Агаоглу**О нём в книгах**

Ахмед бек Агаев в сравнении с другими национальными авторами сыграл гораздо большую роль в популяризации газеты и обретении его известности в официальных его и обществе политических кругах Кавказа как «мусильманского Каспия».

А.Топчубашов,
государственный деятель, юрист
и журналист

2018

211. Балаев, А. Патриарх тюркизма. Ахмед бек Агаоглу. 1869-1939 /А. Балаев. – Баку. – TEAS Press, 2018. – 508 с.

212. Топчубашев, А. Газета, открывшая дорогу к Республике : О деятельности Ахмед бека Агаева в газете «Каспий» /А.Топчубашев. Избранное из «Каспия». – Баку : «Zərdabi” LTD MMC, 2018. – S.7-8.

В периодической печати

213. Гаджиева Л. Человек слово в чести : О деятельности Ахмед бека Агаева / Л.Гаджиева //Каспий. – 2019. – 25 мая. – С.18.

Əhməd bəy Ağaoğlu elektron mənbələrdə**Əhməd bəy Ağaoğlu ilə bağlı Sərəncam**

<http://qafqazinfo.az/news/detail/ehmed-bey-agaoglu-ile-bagli-serencam-249125>

Ölkə başçısının Sərəncamı ilə Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyi**qeyd olunacaq**

https://azertag.az/xeber/Olke_baschisinin_Serencami_ile_Ahmed_bey_Agaoglunun_150_illik_yubileyi_qeyd_olunacaq-1268087

Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yeni kitab nəşr olunub

<https://www.salamnews.org/az/news/read/313650>

Əhməd bəy Ağaoğlu nəhəng fikir və əməl adamı

<https://www.gunaz.tv/az/megaleler/ehmed-bey-agaoglu-neheng-fikir-ve-emel-adami-m10001>

Qarabağ ədəbiyyatı: xronoqraf > XIX əsr > Əhməd bəy Ağaoğlu

<http://azerbaycanli.org/az/page797.html>

Qızı Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında

<https://dilqemehmed.wordpress.com/2015/12/07/qizi-%C9%99hm%C9%99d-b%C9%99y-agaoglu-haqqinda/>

Uğur qazanmağın birinci şərti – Əhməd bəy Ağaoğlu

<http://senet.az/ugur-qazanmagin-birinci-s%C9%99rti-%C9%99hm%C9%99d-b%C9%99y-agaoglu/>

Türk düşüncə və siyasət adamı – Əhməd bəy Ağaoğlu – 150

https://525.az/site/?name=xeber&news_id=117354#gsc.tab=0

Milli intibah mücahidi – Əhməd bəy Ağaoğlu

<http://www.moderator.az/news/258270.html>

Первый в тюркском мире Ахмеда Агаоглу

<https://azerhistory.com/?p=20201>

Ахмед бек Агаев –вдохновитель идей азербайджанского патриотизма

в начале XX века

<http://www.1news.az/news/ahmed-bek-agaev-vdohnovitel-idey-azerbaydzhanskogo-patriotizma-v-nachale-xx-veka>

Ахмед бек Агаев виднейший публицист Азербайджана XX века

<https://docplayer.ru/28692409-Ahmed-bek-agaev-vidneyshiy-publicist-azerbaydzhana-hh-veka.html>

KÖMƏKÇİ GÖSTƏRİCİLƏR

Əhməd bəy Ağaoğlunun əsərlərinin əlifba göstəricisi

Kitabların əlifba göstəricisi

İran və inqilabı 4
Seçilmiş əsərləri 3
Sərbəst insanlar ölkəsində 1
Üç mədəniyyət 2

Dövrü mətbuatda çap olunmuş əsərlərinin əlifba göstəricisi

“Dəbistan” və “Molla Nəsrəddin” 10
Əhməd bəy Ağayevin tarixi nitqi 6
İslama görə və islamlıqda qadın 7
Qafqazın bəlası 12
Malta məktubları 13
Malta məktubları, yaxud "burada hayat kurulmuş bir makine gibidir" 14
Mən Bakıya tələsirəm 8
Mən nəyəm 15
Rus ədəbiyyatının ümumi səciyyələri 5
Tanrı dağında 11
Tanrı dağında-Tanrı hüzurunda 9
Türklərə məzalim 16
Yusif Akçura 17

Ədəbi-tənqidi qeydləri, məqalələrinin əlifba göstəricisi

Bakı hadisələri haqqında həqiqət 20
“Bakı, 8 dekabr” 18
H.Zərdabinin dəfn mərasimində Əhməd bəy Ağayevin nitqi 19
İslamlığa görə və islamlıqda qadın 18
Müsəlman xalqının vəziyyəti 18
Sözler, sözlər!... 18

**Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yazan müəlliflərin
əlifba göstəricisi**

Ağaoğlu, S. 82
 Axundov, N. 27
 Aşırılı, A. 55, 56, 57
 Baykara, H. 32
 Cəbiyeva, T. 68
 Cəfərov, T. 31
 Dadaşov, A. 44, 63
 Dəmirli, M. 35
 Dünyaminqızı, Q. 73
 Əhmədov, B. 60, 61
 Əhmədov, Ə. 71
 Əhmədov, H. 40
 Həsənli, C. 65, 66, 67
 Hüseyinov, Ə. 41
 Hüseyinov, F. 29
 İmaməliyev, R. 38
 İsmayılqızı, N. 74
 Köçərli, F. 26
 Qasımova, A. 58, 59
 Quliyev, V. 52, 75, 83
 Qurbanov, Ş. 28, 34
 Məmmədquluzadə, C. 46
 Məmmədli, M. 35
 Məmmədli, N. 76
 Mərdanov, M. 62
 Mir, C. 29
 Mirəhmədov, Ə. 30
 Mövlayeva, S. 24
 Nəmanzadə, Ö. F. 33
 Osmanqızı, L. 77
 Rüstəmxanlı, S. 64
 Rüstəmov, Y. 39
 Rzalı, R. 78
 Seyidzadə, D. 37
 Səfərova, R. 79
 Sofiyev, X. 42
 Şahverdiyev, A. B. 48

Şeyxzamanlı, N. 80
 Şirəliyev, H. 71
 Talıbzadə, K. 21, 23, 72
 Turan, A. 69, 70
 Vəkilov, S. 81

**Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yazılan əsərlərin
əlifba göstəricisi**

Ağaoğlu 41
 Ağayev (Ağaoğlu) Əhməd bəy 31
 Ağayev Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu 25, 38, 43, 53, 54
 Atamın dostları 82
 Azərbaycan burjua ideologiyasının əksinqilabi,
 mürəcə mahiyyəti 26
 Azərbaycan ədəbiyyatı və rusdilli mətbuatdaonun əksi 28
 Azərbaycan ədəbiyyatının milli hərəkat dövrü 60
 Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimləri 35
 Azərbaycanın görkəmli jurnalistləri 49
 Azərbaycan xalqının siyasi fikir tarixindən 71
 Azərbaycan mühacirət mətbuatı 48
 Burjua tənqidi 23
 Cavab. Əhməd bəy Ağayev cənablarına 46
 Cümhuriyyət dövrü mətbuatı 55
 Cümhuriyyətə yol açan qəzet 83
 Demokratik tənqid 22
 “Difai” 44, 45
 Difai fədailəri 64
 Difai partiyasının yaradılması 32, 80
 Ədəbiyyat 50
 Əhməd bəy Ağaoğlu 51, 68, 78
 Əhməd bəy Ağaoğlu və Cəmaləddin Əfqani 34
 Əhməd bəy Ağaoğlu-“Sərbəst insanlar ölkəsi”nin sakini 73
 Əhməd bəy Ağaoğlunun “Difai” partiyası necə yarandı ? 77
 Əhməd Ağaoğlunun Əli bəy Hüseyinzadəyə məktubu 69
 Əhməd bəy Ağaoğlunun ictimai-siyasi portreti 79
 Əhməd bəy Ağayev 30, 36
 Əhməd bəy Ağaoğlu (Ağayev) 61

- Əhməd bəy Ağayev cənablarına 46
 Əhməd bəy Ağayevin sosial-siyasi və hüquqi görüşləri 39
 “Firəng Əhməd” 74
 Giriş 29
 “Həyat” qəzeti. İctimai-siyasi və ədəbi istiqamətləri 56
 Hicab ətrafında müzakirələr 58
 İlk gündəlik Azərbaycan qəzeti “Həyat” 70
 “İrşad”. Qəzetin ideya-siyasi istiqaməti 57
 “Kaspi” qəzeti 27
 “Kaspi” qəzeti səhifələrində şifahi xalq ədəbiyyatı məsələləri 24
 Kimdir Ağaoğlu? 76
 Qadın mövzusunı işıqlandıran mətbuat orqanları 59
 Qorki inqilaba qədərki Azərbaycan mətbuatında21
 1905-ci il. Bakı od içində 65, 66
 Malta sürgünü 75
 Mühafizəkar-romantik tənqid 72
 Neft səltənətinin paytaxtında. Böyük hadisələrə doğru 67
 Ön söz 52
 Pedaqoji fikrin görkəmli nümayəndələri 40
 Sovet işğalı və islam faktoru 63
 Sürəyya Ağaoğlu - Türkiyənin ilk qadın vəkili 81
 Türk düşüncə və siyasi həyatında Əhməd bəy Ağaoğlu 47
 XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan mədəniyyətində ənənə, yenilik və Əhməd bəy Ağaoğlunun yaradıcılığı 42
 XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatı 37
 XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda təhsil 62

Dövrü mətbuatda Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yazan müəlliflərin əlifba göstəricisi

- Abdullayeva, E. 143
 Ağayev, M. 100, 175
 Akura, Y. 90
 Aşırılı, A. 185
 Bayramoğlu, A. 127
 Bayramova, Z. 197
 Cəfərov, N. 88, 176
 Cəfərzadə, Ə. 85
 Dilqəm, Ə. 161, 162, 177, 186

- Dünyaminqızı, Q. 128, 144, 178, 203
 Əfəndiyev, P. 86, 101
 Əhməd, D. 129, 145, 164, 165
 Əliyev, M. 84, 95
 Əlizadə, M. 146
 Əzimova, A. 123, 130
 Əzizəliyeva, B. 179
 Fərəcova, Z. 187
 Fərhadov, Ə. 124
 Gəncəli, M. 171, 181, 193, 194
 Hacıyeva, L. 121
 Həşimzadə, N. 207
 Hüseyinov, Ş. 94, 99, 136
 Xəlilzadə, F. 97
 Xudanlı, F. 117
 İbrahimov, R. 147
 İsmayıl 148, 188
 Karahan, M. 182
 Qaraoğlu, F. 198
 Qəzənfəroğlu, F. 131
 Quliyev, V. 93, 102, 125, 132, 133, 149, 150, 151, 152, 189, 190
 Məmmədli, N. 153
 Məmmədov, X. 103
 Mirəhmədov, Ə. 91, 92, 166
 Mirzəliyev, T. 137
 Mustafa, Ə. 138
 Nuri, E. 154, 191
 Nuriyeva, K. 139
 Nüşabə 118
 Oqtay 134, 135
 Osmanqızı, L. 109
 Ömərov, V. 192, 199
 Rəsulzadə, M. 200
 Rəyalə 140
 Rzalı, R. 104, 105, 112, 122, 155
 Rzayeva, M. 141
 Sarıyeva, İ. 167, 168
 Səfərov, N. 156
 Sofiyev, X. 96, 106

Sultanlı, V. 107, 108, 110, 113
 Süleymanlı, M. 111, 157, 169
 Şahane 201
 Şamiloğlu, Ş. 208
 Tahirqızı, Ü. 159
 Tahirli, A. 98, 170, 171, 172, 173,
 181, 183, 193
 Talıbzadə, K. 87
 Turan, A. 119, 160
 Vəliyev A. 185
 Vəzirov, Y. 184
 Zakirqızı, A. 142, 174, 195
 Zümrüd 120

*Dövrü mətbuatda Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yazılan
 məqalələrin əlifba göstəricisi*

Ağaoğlu Əhməd 200
 Ağaoğlu publisistikasına layiqli töhfə 128
 Ağaoğlular ailəsi 134
 Ağaoğluların arzusu 170
 "Ağaoğluya aid 80 sənədi Bakıya gətirdim"- Akif Aşırlıdan dəyərli
 töhfə 191
 "Anadolu Agentliyini Əhməd Ağaoğlu qurub" 146
 Arzusu çin olan fikir və əməl nəhəngi 203
 Atatürk Mərkəzində Əhməd bəy Ağaoğlunun 140 illiyinə həsr
 olunan tədbir keçirilib 115
 Atasına layiqli oğul –Səməd Ağaoğlu 114
 Azərbaycan alimlərinin türkçülük tarixində xidmətləri 142
 Azərbaycan ictimai fikir tarixinin görkəmli nümayəndəsi 197
 Azərbaycan ictimai-siyasi fikir tarixində Əhməd bəy
 Ağaoğlu şəxsiyyəti... 167
 Azərbaycan mətbuatının mütəfəkkiri 141
 Bir qrup tərcüməçiyə Əhməd bəy Ağaoğlu
 mükafatı təqdim edildi 202
 Bir millətin iki oğlu, yaxud millət öz oğulları ilə
 özünə dönür 88
 Böyük nəslin görkəmli övladı 195
 Böyük oyun, böyük dostluq 129

"Cavid şeir ilə Əli bəy Hüseynzadəyə Bakıya gəlməməyi işarə
 edib" 154
 "Difai" –təcavüz və terrordan müdafiə 98
 Əhməd Ağaoğlu – Dünən, bu gün və həmişə 207
 Əhməd Ağaoğlu 87, 132, 149
 Əhməd Ağaoğlu... Atatürkün həm "dost"u,
 həm də "düşmən"i 176
 Əhməd Ağaoğlu-Əlimərdan bəy Topçubaşov 189
 Əhməd Ağaoğlu fenomeni 110
 Əhməd Ağaoğlu. Paris illəri 125
 Əhməd Ağaoğlu Səfəvilər haqqında 161
 Əhməd Ağaoğlu şərqşünasların London Konqresində 150
 Əhməd Ağaoğlu və dini maarifçilik 124
 Əhməd Ağaoğlunun bir məktubu haqqında 190
 Əhməd bəy Ağaoğlu 90, 104, 106, 155
 Əhməd bəy Ağaoğlu "Azadlıq-tamahına sahib olmaq,
 doğrunu sevməkdən və ləyaqət sahibi olmaqdan keçir 196
 Əhməd bəy Ağaoğlu ədəbiyyatşünas kimi 137
 Əhməd bəy Ağaoğlu islam dini haqqında 175
 Əhməd bəy Ağaoğlu İstanbulda anıldı 186
 Əhməd bəy Ağaoğlu "Kaspi" qəzeti
 səhifələrində 123
 Əhməd bəy Ağaoğlu. Malta məktubları 171
 Əhməd bəy Ağaoğlu "Sərbəst insanlar ölkəsinin" sakini idi 144
 Əhməd bəy Ağaoğlu –Şərqdə nicat vermək istəyən dahi 107
 "Əhməd bəy Ağaoğlu türk-müsəlman dünyasının inkişafı üçün
 çalışıb" 188
 Əhməd bəy Ağaoğlu və onun "Hicrəti-Kubra" əsəri 187
 Əhməd bəy Ağaoğlu və türk-islam millətçiliyi 131
 Əhməd bəy Ağaoğlu yaradıcılığında dünyəvi dövlət
 və cəmiyyət arayışları 182
 Əhməd bəy Ağaoğluna Yusif Vəzir Çəmənəmininin
 ünvanladığı məktubu haqqında 180
 Əhməd bəy Ağaoğlunu ram edən sevgi dolu böyük qadın 178
 Əhməd bəy Ağaoğlunun bir xitabı 172
 Əhməd bəy Ağaoğlunun "Difai" partiyası necə yarandı ? 151
 Əhməd bəy Ağaoğlunun əxlaqi-etnik və pedaqoji görüşləri 94
 Əhməd bəy Ağaoğlunun fikir dünyası 117
 Əhməd bəy Ağaoğlunun hökumət və hakimiyyət prinsipləri 192
 Əhməd bəy Ağaoğlunun xatirələri çap olunub 204

Əhməd bəy Ağaoğlunun xatirələrindən 168
 Əhməd bəy Ağaoğlunun intellektual həyatı və biz 99
 Əhməd bəy Ağaoğlunun irsi Vətəndə 163, 173
 Əhməd bəy Ağaoğlunun islam dünyasında qadına münasibət barədə düşüncələri 179
 Əhməd bəy Ağaoğlunun "İslama görə və müsəlman aləmində qadın" əsəri haqqında 139
 Əhməd bəy Ağaoğlunun kitabı Strasburqda çap edilib 198
 Əhməd bəy Ağaoğlunun nəvəsi 177
 Əhməd bəy Ağaoğlunun öz əli ilə yazdığı həyatı 185
 Əhməd bəy Ağaoğlunun yubileyinə həsr olunmuş tədbir keçirildi 116, 120
 Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı 205
 Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illiyinə həsr olunan elmi seminar 206
 Əhməd bəy Ağayev 84, 95
 Əhməd bəy Ağayev xalq poeziyamız haqqında 86
 Əhməd bəy Ağayev və İslam dini 100
 Əhməd bəy Ağayevin "Dəbistan" və "Molla Nəsrəddin" məqaləsi və mətbuata dair fikirləri haqqında 127
 Əhməd bəy Ağayevin əsərlərində qadın hüquqlarının müdafiəsi 199
 Əhməd bəy Ağayevin xalq ədəbiyyatımız haqqında məqalələri 101
 Əhməd bəy Ağayevin (Ağaoğlunun) ictimai-siyasi portreti haqqında 156
 Əhməd bəy Ağayevin "Kaspi" qəzetində dərc olunmuş hekayələri 109
 Əli bəy Hüseynzadənin Əhməd bəy Ağaoğluna sevgi, səmimiyyət... və sirlərlə dolu bir məktubu 193
 56 il sonra Ata evində 145
 Əlyazmaları yanmır, ancaq taleləri qəribə olur 103
 Əziz Mirəhmədovun "İlk sözü" 166
 Füyuzatçılar 105
 Hürriyyət mələyinin aşığı 160
 Xatirə yığıncağı 89
 Xoşbəxtlik qapısının küçələri 162
 İki əsrdə yaşayıb yarananlar haqda kitab... 147

İslamın elm və mədəniyyət dini kimi şərhində Əhməd Ağaoğlunun mövqeyi 111
 Kimdir Ağaoğlu 153
 Qızı Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında 164
 Mədəniyyətşünaslıqda Marcinalıq ideyası və Əhməd bəy Ağaoğlunun şəxsiyyəti 96
 "Mən bir əsir idim, azad olmaq istədim..." 126
 Mən nəyəm 169
 Mətbuat və ictimai fikir tariximiz haqqında maraqlı tədqiqat işi 130
 Milli azadlıq mücahidi 138
 Mübariz ruhlu qəzet 121
 Mütəfəkkirin milli intibah arzuları 91
 Nəriman Nərimanov və Əhməd Ağaoğlu 93
 Onun yaradıcısı və ilk baş direktoru Əhməd bəy Ağaoğludur 122
 Osmanlı zabitindən Əhməd bəy Ağaoğluna məktub 194
 Örnək şəxsiyyət... 148
 Saxtalaşdırılmış Azərbaycan tarixi və ortaya çıxan həqiqətlər 143
 Səməd Ağaoğlunun ədəbiyyat xatirələri Səbahəddin Əli ilə üz-üzə 165
 Sitərə xanımın taleyi 85
 Sürəyya Ağaoğlu-Türkiyənin ilk qadın vəkili 158
 "Şair, hökmdarın hüzurundasın..." 133
 Şərq və Qərb düşüncə sistemi qovşağında 208
 Tarixdə iz buraxanlar 198
 Təqsirimi yumaq istəyirəm 92
 Türk dünyasının böyük mütəfəkkirlərindən olan Əhməd bəy Ağaoğlunun "Tanrı dağında" adlı mifoloji hekayəsi haqqında 157
 Türkçülüynün patriarxi 201
 Türkiyə Anadolu Agentliyinin yaradıcısı 112
 Türkiyə tarixində iz qoyan bacılar 183
 Türkiyə və Azərbaycan parlamentinin yeganə orta q millət vəkili... 159
 Türkiyədə azadlıq hərəkatına rəhbərlik edən azərbaycanlılar 140
 Türkiyəli alim Hilmi Ziya Ülkən Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında 174

Türkiyəli şairə Yeşim Ağaoğlu Bakıda	118
Türkiyənin ilk qadın vəkili	97
Ulus sevmək fənni	119
Üzeyir Hacıbəylinin Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında naməlum bir məqaləsi	136
Vətənə sığmayan xatirələr	113
Yaşam boyu sürən dostluq	152
Yeni türk hekayəçisi	102
Yusif Vəzir Cəmənzəminli Əhməd bəy Ağaoğluna niyə müraciət etmişdir ?	181, 184

***Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında avtoreferat yazan müəlliflərin
əlifba göstəricisi***

Hacıyeva, L.	209
Hüseynova, Ü.	210

***Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında avtoreferatda yazılan
əsərlərin
əlifba göstəricisi***

Əhməd bəy Ağaoğlunun ədəbi-tənqidi görüşləri	210
Əhməd bəy Ağayevin publisistikası	209

Алфавитный указатель авторов об Ахмед бек Агаоглу

Балаев, А.	211
Гаджиева, Л.	213
Топчибашев, А.	212

***Алфавитный указатель произведений об Ахмед бек
Агаоглу***

Газета, открывшая дорогу к Республике	212
Патриарх тюркизма Ахмед бек Агаоглу	211
Человек слово в чести	213

Tərtibçidən.....	2
Əhməd bəy Ağaoğlunun 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.....	3
Ön söz.....	5
Əhməd bəy Ağaoğlunun düşüncə karvanı.....	18
Görkəmli ədiblər Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında.....	21
Əhməd bəy Ağaoğlunun həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri.....	23
Əhməd bəy Ağaoğlunun əsərləri.....	27
Kitablar.....	27
Əsərləri dövrü mətbuatda.....	29
Ədəbi-tənqidi qeydləri, məqalələri.....	31
Kitablarda.....	31
Əhməd bəy Ağaoğlunu həyat və yaradıcılığı haqqında.....	32
Kitablarda	32
Dövrü mətbuatda.....	42
Avtoreferat.....	57
Распоряжение Президента Азербайджанской Республики о проведении 150-летнего юбилея Ахмед бек Агаоглу	58
Ахмед бек Агаоглу. О нём в книгах.....	60
Əhməd bəy Ağaoğlu elektron mənbələrdə.....	61
KÖMƏKÇİ GÖSTƏRİCİLƏR	63
Kitabların əlifba göstəricisi	63
Dövrü mətbuatda çap olunmuş əsərlərinin əlifba göstəricisi	63
Ədəbi-tənqidi qeydləri, məqalələrinin əlifba göstəricisi.....	63
Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yazan müəlliflərin əlifba göstəricisi	64
Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yazılan əsərlərin əlifba göstəricisi	65
Dövrü mətbuatda Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yazan müəlliflərin əlifba göstəricisi.....	66
Dövrü mətbuatda Əhməd bəy Ağaoğlu haqqında yazılan əsərlərin əlifba göstəricisi.....	68
Алфавитный указатель авторов Ахмед Бей Агаоглу.....	72

ƏHMƏD BƏY AĞAOĞLU

(Əhməd bəy Həsən bəy oğlu Ağayev)

Bibliografiya